

บทที่ ๒

กรรมในพระพุทธศาสนา

ในบทนี้ผู้วิจัยจะศึกษากรรมในพระพุทธศาสนา โดยแบ่งการศึกษาออกเป็น ๒ ประเด็น คือ (๑) ความหมายของกรรม (๒) ประเภทของกรรม (๓) การให้ผลของกรรม (๔) กรรมกับสังสารวัฏ (๕) กรรมในวงจรปัจจุสมุปบาท (๖) เกณฑ์การตัดสินกรรมดี – กรรมชั่ว

๒.๑ ความหมายและลักษณะของกรรม

คำว่า กรรม ตามทัศนะของพระพุทธศาสนา มีความหมายและลักษณะดังต่อไปนี้

๑. การกระทำของบุคคลที่ประกอบด้วยเจตนา ดังจะเห็นได้จากพระพุทธพจน์ที่ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยเหตุนี้ว่า เรากล่าวเจตนาว่าเป็นตัวกรรม บุคคล คิดแล้ว จึงกระทำความด้วยกาย วาจา ใจ”^๑

๒. การกระทำของบุคคลที่ยังมีกิเลส โดยศึกษาจากหลักวิภูฏะ ๓ ซึ่งหมุนเวียนสืบทอดต่อกันไป ทำให้เกิดการเวียนว่ายตายเกิด หรือเป็นวงจรแห่งความทุกข์ ได้แก่ กิเลส กรรม วิบาก ซึ่งอธิบายได้ว่า “กิเลส เป็นเหตุให้เกิดกรรม เมื่อทำกรรมได้รับวิบากคือผลของกรรมนั้น อันเป็นปัจจัยให้เกิดกิเลสแล้วทำกรรมหมุนเวียนต่อไปอีก”^๒

๓. การกระทำที่ยังมีการให้ผล หมายความว่า เมื่อทำกรรมแล้ว ย่อมบังเกิดผลแน่นอน ดังพุทธพจน์ที่ว่า

ภิกษุทั้งหลาย เหตุให้เกิดกรรม ๓ ประการนี้ เหตุให้เกิดกรรม ๓ ประการมีอะไรบ้าง

๑. โภคะ (ความอยากได้) เป็นเหตุให้เกิดกรรม
๒. โทสะ (ความคิดประทุษร้าย) เป็นเหตุให้เกิดกรรม
๓. โมหะ (ความหลง) เป็นเหตุให้เกิดกรรม

^๑ อัง.ฉกุก(ไทย). ๒๒/๖๓/๓๕๙.

^๒ พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : ด้านสุทธาการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๓๑), หน้า ๘๗.

กรรมที่ถูกโลภะครอบงำ เกิดจากโลภะ มีโลภะเป็นเหตุ มีโลภะเป็นแดนเกิดย่อมให้ผลในที่อัตราภาพของเขาเกิด บุคคลต้องเสวยผลกรรมนั้น ในขั้นที่กรรมนั้นให้ผลในปัจจุบันในลำดับที่เกิดหรือในระยะต่อไป

กรรมที่ถูกโทสะครอบงำ เกิดจากโทสะ มีโทสะเป็นเหตุ มีโทสะเป็นแดนเกิดย่อมให้ผลในที่อัตราภาพของเขาเกิด บุคคลต้องเสวยผลกรรมนั้น ในขั้นที่กรรมนั้นให้ผลในปัจจุบันในลำดับที่เกิดหรือในระยะต่อไป

กรรมที่ถูกโมหะครอบงำ เกิดจากโมหะ มีโมหะเป็นเหตุ มีโมหะเป็นแดนเกิดย่อมให้ผลในที่อัตราภาพของเขาเกิด บุคคลต้องเสวยผลกรรมนั้น ในขั้นที่กรรมนั้นให้ผลในปัจจุบันในลำดับที่เกิดหรือในระยะต่อไป

เปรียบเสมือน เมล็ดพันธุ์ที่ไม่แตกหัก ไม่เสียหายไม่ถูกลม และแดดกระทบ มีแก่นใน ถูกเก็บไว้อย่างดี ถูกหว่านลงในพื้นดินที่เตรียมไว้ดี ในนาดี และฝนก็ตกดี เมล็ดพืชที่ฝนตกรดอย่างนั้น ย่อมถึงความเจริญงอกงามไพบูลย์ แม้ฉันใดภิกษุทั้งหลาย

เหตุให้เกิดกรรม ๓ ประการนี้

เหตุให้เกิดกรรม ๓ ประการมีอะไรบ้าง

๑. อโลภะ (ความไม่ย่อภาค) เป็นเหตุให้เกิดกรรม

๒. อโทสะ (ความไม่คิดประทุษร้าย) เป็นเหตุให้เกิดกรรม

๓. อโมหะ (ความไม่หลง) เป็นเหตุให้เกิดกรรม

กรรมที่ถูกอโลภะครอบงำ เกิดจากอโลภะ มีอโลภะเป็นเหตุ มีอโลภะเป็นแดนเกิดย่อมให้ผลในที่อัตราภาพของเขาเกิด บุคคลต้องเสวยผลกรรมนั้น ในขั้นที่กรรมนั้นให้ผลในปัจจุบันในลำดับที่เกิดหรือในระยะต่อไป

กรรมที่ถูกอโทสะครอบงำ เกิดจากอโทสะ มีอโทสะเป็นเหตุ มีอโทสะเป็นแดนเกิดย่อมให้ผลในที่อัตราภาพของเขาเกิด บุคคลต้องเสวยผลกรรมนั้น ในขั้นที่กรรมนั้นให้ผลในปัจจุบันในลำดับที่เกิดหรือในระยะต่อไป

กรรมที่ถูกอโมหะครอบงำ เกิดจากอโมหะ มีอโมหะเป็นเหตุ มีอโมหะเป็นแดนเกิดย่อมให้ผลในที่อัตราภาพของเขาเกิด บุคคลต้องเสวยผลกรรมนั้น ในขั้นที่กรรมนั้นให้ผลในปัจจุบันในลำดับที่เกิดหรือในระยะต่อไป

เปรียบเสมือน เมล็ดพันธุ์ที่ไม่แตกหัก ไม่เสียหายไม่ถูกลม และแดดกระทบ มีแก่นใน ถูกเก็บไว้อย่างดี บุรุษพึงเอาไฟเผาเมล็ดพืชเหล่านั้น ครั้นเอาไฟเผาแล้ว ทำให้เป็นเขม่า ครั้นทำให้

เป็นเขม่าแล้วพึงโปรยลงในลมที่พัดแรง หรือลอยเสียในกระแสไหลเชี่ยว เมล็ดพืชอันนั้นชื่อว่าถูก ตัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ทำให้ไม่มี เกิดขึ้นต่อไปไม่ได้ แม้ฉันใด

กรรมที่ถูกอโลภะครอบงำ เกิดจากอโลภะ มือโลภะเป็นเหตุ มือโลภะเป็นแดนเกิด ก็ฉัน นั้นเหมือนกัน เมื่อสิ้นโลภะแล้ว เป็นอันบุคคลละกรรมนั้นได้ ตัดรากถอนโคนได้เหมือนตาลที่ถูกตัด รากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ทำให้ไม่มี เกิดขึ้นต่อไปไม่ได้ แม้ฉันใด

กรรมที่ถูกอโทสะครอบงำ เกิดจากอโทสะ มือโทสะเป็นเหตุ มือโทสะเป็นแดนเกิด ก็ฉัน นั้นเหมือนกัน เมื่อสิ้นโทสะแล้ว เป็นอันบุคคลละกรรมนั้นได้ ตัดรากถอนโคนได้เหมือนตาลที่ถูกตัด รากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ทำให้ไม่มี เกิดขึ้นต่อไปไม่ได้

กรรมที่ถูกอโมหะครอบงำ เกิดจากอโมหะ มือโมหะเป็นเหตุ มือโมหะเป็นแดนเกิด ก็ฉัน นั้นเหมือนกัน เมื่อสิ้นโมหะแล้ว เป็นอันบุคคลละกรรมนั้นได้ ตัดรากถอนโคนได้เหมือนตาลที่ถูกตัด รากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ทำให้ไม่มี เกิดขึ้นต่อไปไม่ได้

ภิกษุทั้งหลาย เหตุให้เกิดกรรม ๓ ประการนี้แล^๑ ตามหลักพุทธพจน์นี้หมายความว่า กรรมที่ทำได้ด้วยอำนาจของกิเลสอันใด ถ้ากิเลสอันนั้นยังไม่หมดจากสันดาน กรรมนั้น ย่อมให้ผลเสมอ ไม่วันใดก็วันหนึ่ง ไม่ชาตินี้ก็ชาติต่อไป แต่โดยธรรมดาทุกอย่างจะให้ผลก็ต่อเมื่อ กรรมนั้นมีโอกาส ถ้าได้โอกาสที่จะให้ผลในชาตินี้ ก็ให้ผลในชาตินี้ ถ้าในชาตินี้ไม่ได้โอกาส ก็ อาจจะให้ผลในชาติต่อจากชาตินี้ หรือถ้าในชาติต่อจากชาตินี้ยังไม่ได้โอกาส ก็อาจจะให้ผลในชาติ ใดชาติหนึ่งต่อไปอีก “ตราบใดที่ โลภะ โทสะ โมหะ ยังไม่ได้ขาดจากสันดาน กรรมที่ทำได้ด้วย อำนาจของกิเลสเหล่านี้ ย่อมไม่สูญญะก่อให้เกิดผลคราวใดคราวหนึ่งจนได้”^๒

๒.๒ ประเภทของกรรม

ในพระไตรปิฎกพระพุทธองค์ได้ทรงแบ่งประเภทของกรรมและการให้ผลของกรรมโดย แบ่งออกเป็นคู่ๆได้เป็น ๔ คู่ดังนี้ คือ

๑. กรรมดำมีวิบากดำ

๒. กรรมขาวมีวิบากขาว

๓. กรรมทั้งดำและขาว มีวิบากทั้งดำและขาว

^๑อ.ฉก.ก.(ไทย) ๒๒/๖๓/๕๗

^๒พร รัตนสุวรรณ, พุทธวิทยา เล่ม ๒, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดคิวพร , ๒๕๔๙),

๔. กรรมไม่ด่าไม่ขาว มีวิบากไม่ด่าไม่ขาว^๕

ความหมายของกรรมทั้ง ๔ คู่ นั้นมีดังนี้

๑. กรรมด่ามีวิบากด่า หมายถึง การกระทำทางกาย ทางวาจาและทางใจที่ไม่ดี เช่น การฆ่าสัตว์ การลักทรัพย์ การประทุษร้ายในกาม การพูดเท็จและการดื่มสุราเมรัย เป็นต้น และกรรมนี้ย่อมมีวิบากด่า นั่นคือ ส่งผลด้วยการให้ไปเกิดในอบายภูมิ

๒. กรรมขาว มีวิบากขาว หมายถึง การกระทำทางกาย ทางวาจาและทางใจที่ดี ซึ่งกรรมขาวนี้ตรงข้ามกับกรรมดำทุกประการ เช่น เว้นจากการฆ่าสัตว์ เว้นจากการลักทรัพย์ เว้นจากการประทุษร้ายในกาม เว้นจากการพูดเท็จ และเว้นจากการดื่มสุราเมรัย เป็นต้น และกรรมนี้ย่อมมีวิบากขาว นั่นคือ ส่งผลด้วยการให้ไปเกิดในสุคติภูมิ

๓. กรรมทั้งดำทั้งขาว มีวิบากทั้งขาวและดำ หมายถึง การกระทำทางกายทางวาจาและทางใจที่ดีบ้าง ไม่ดีบ้าง เช่น มีการฆ่าสัตว์บ้าง เว้นจากการฆ่าสัตว์บ้าง มีการลักทรัพย์บ้าง เว้นจากการลักทรัพย์บ้าง อย่างนี้เป็นต้นและกรรมที่ดีและไม่ดีนี้ ย่อมมีวิบากให้ผลตามกรรมคือ ดีบ้าง ไม่ดีบ้าง

๔. กรรมไม่ด่าไม่ขาว มีวิบากไม่ด่าไม่ขาว หมายถึง การกระทำทางกาย ทางวาจา และทางใจใดๆ ที่ไม่ก่อให้เกิดความสุขหรือความทุกข์ หรือทั้งความสุขหรือความทุกข์ กล่าวคือ เป็นกรรมที่จะนำไปสู่สภาวะซึ่งอยู่เบื้องบนทั้งความสุขและความทุกข์ อันเป็นไปเพื่อความสิ้นกรรม หมายถึง เจตนาเพื่อละกรรมทั้งสามอย่างข้างต้น ซึ่งเป็นสภาวะที่ดับจนหมดสิ้นแล้วซึ่งกรรมทั้งปวง วิบากไม่ด่าไม่ขาวนั้นก็คือ กรรมที่เพื่อออกจากสังสารวัฏฏ์ ผลของมัน คือ พระนิพพาน

ในขั้นตอนการแบ่งกรรม พระพุทธองค์ทรงแบ่งกรรมออกเป็นกุศลกรรมและอกุศลกรรมบ้าง กายกรรม วจีกรรมและมโนกรรมบ้าง สำหรับกรรมในพระไตรปิฎก ๔ คู่ ได้แบ่งตามเจตนาของผู้กระทำที่มีจุดมุ่งหมายไว้ ๔ ประการด้วยกัน การที่จัดกรรมไว้ ๔ คู่ เพื่่อมุ่งให้เห็นถึงกรรมแต่ละอย่าง ไม่ว่าจะเป็น กุศลกรรม อกุศลกรรมก็ตาม ย่อมมีวิบากที่เป็นกุศลและอกุศลตามลักษณะของกรรมนั้น^๖

^๕ ม.ม.(ไทย) ๑๓/๑๘/๗๙-๘๑

^๖ พระอุทัย จิรภูมิ (เอกสะพัง) , “ทัศนะเรื่องกรรมในพุทธศาสนาเถรวาทและปัญหาเรื่องกรรมในสังคมชาวพุทธไทยในปัจจุบัน ”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต** , (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๓๔, หน้า ๑๖-๑๗.

๒.๓ การให้ผลของกรรม

พระพุทธเจ้าตรัสยืนยันการให้ผลของกรรมมาในลักษณะเป็นพินิจนิยามว่า “หว่านพืช เช่นใดได้ผลเช่นนั้น (ผู้ทำดี ได้ดี ผู้ทำชั่ว ได้ชั่ว)”^๗ หมายถึงความดีหรือความชั่ว ตลอดจนสภาพ ความเป็นอยู่ของมนุษย์นั้น ขึ้นอยู่กับการกระทำของมนุษย์ จากการเกี่ยวเนื่องกันของกรรมและ การให้ผลของกรรมนี้ นับเป็นกระแสต่อเนื่องมาจากการกระทำของบุคคลที่ยังมีกิเลสตัณหาตั้ง พุทธดำรัสว่า “ตณฺหายังคนให้เกิด จิตของคนนั้น ย่อมวิ่งพล่าน สัตว์เวียนวายเป็นสู่สงสารกรรมเป็น ที่พำนักของสัตว์นั้น”^๘ หมายถึง บุคคลที่ยังมีกิเลสตัณหาในดวงจิตอยู่ ก็ย่อมตกอยู่ใต้อำนาจการ ให้ผลของกรรมนั้นสำหรับการให้ผลด้วยการส่งไปเกิดในสุคติหรือทุคติ ในมหากัมมวิภังคสูตร พระ พุทธองค์ทรงจำแนกบุคคลที่จะไปเกิดในสุคติและทุคติ ตามการให้ผลของกรรม^๙ โดยสรุปได้ดังนี้

๑) บุคคลที่ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พุตเทจ มีจิตพยาบาท เมื่อเขาตายไป แล้ว ย่อมไปเกิดในทุคติภูมิ

๒) บุคคลบางคน ถึงแม้จะเป็นผู้ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พุตเทจ มีจิต พยาบาท เมื่อเขาตายไปแล้ว ย่อมไปเกิดในสุคติภูมิก็มี

๓) บุคคลบางคน เป็นผู้เว้นจากการฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พุตเทจ มีจิต พยาบาท เมื่อเขาตายไปแล้ว ย่อมไปเกิดในสุคติภูมิ

๔) บุคคลบางคน ถึงแม้จะเป็นผู้เว้นจากการฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พุตเทจ มีจิตพยาบาท เมื่อเขาตายไปแล้ว ย่อมไปเกิดในทุคติภูมิ

จากหลักฐานดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงความซับซ้อนเรื่องการให้ผลของกรรม เพราะ บุคคลทำกรรมชนิดเดียวกัน แต่ได้รับผลต่างกัน จึงมีปัญหาคือจะทำความเข้าใจในเรื่องนี้ จากข้อที่ ๑ และข้อที่ ๓ นั้น ผู้ทำชั่วก็ไปเกิดในนรกแน่นอน ผู้ทำดีก็ไปเกิดในสวรรค์แน่นอน แต่ปัญหาข้อที่ ๒ และข้อที่ ๔ ว่า ผู้ทำชั่วแล้วไปเกิดในสวรรค์และผู้ทำดีไปเกิดในนรก จากปัญหาข้อที่ ๒ และข้อที่ ๔ นั้นอธิบายได้ดังนี้

การที่ผู้ทำชั่ว ทั้งทางกาย วาจา ใจ ตายแล้วไปเกิดในสวรรค์นั้น เพราะผู้นั้นเคยทำกุศล กรรมไว้มากในชาติก่อนๆ และกุศลกรรมนั้นยังตามให้ผลอยู่ ซึ่งอกุศลกรรมที่เขาทำใหม่ยังไม่ให้ผล

^๗ ล.ส.(ไทย) ๑๕/๒๖๕/๓๖๔.

^๘ ล.ส.(ไทย) ๑๕/๕๗/๔๙.

^๙ ม.ญ.(ไทย) ๑๔/๒๘๙-๓๐๓/๓๕๑-๓๖๓

และการที่ผู้ทำดีทั้งทางกาย วาจา ใจ ตายแล้วไปเกิดในภพนั้น เพราะผู้นั้นเคยทำอกุศลกรรมไว้มากในชาติก่อนๆ และอกุศลกรรมนั้นยังตามให้ผล

นอกจากเหตุผลดังกล่าวแล้ว ในวัตถุปมสูตร ยืนยันถึงขณะเมื่อใกล้ตายว่า “เมื่อจิตเศร้าหมองย่อมเข้าถึงทุกคติ เมื่อจิตไม่เศร้าหมองย่อมเข้าถึงสุคติ”^{๑๐}

จากหลักฐานดังกล่าว ในขณะที่จิตจวนจะดับ ถ้าจิตของผู้ใดนึกถึงและยึดมั่นอยู่ในอกุศลกรรม ผู้นั้นตายแล้วจึงไปเกิดในสุคติภูมิ และถ้าจิตของผู้ใดนึกถึงและยึดมั่นอยู่ในอกุศลกรรม ผู้นั้นตายแล้วจึงไปเกิดในทุคติภูมิ ตามอำนาจของอาสันนกรรมดังได้อธิบายแล้ว

สำหรับการให้ผลในการดำเนินชีวิตในชาติปัจจุบันนี้ ในจุฬามณีวงศ์สูตร พระพุทธองค์ทรงจำแนกการให้ผลของกรรมที่เกิดขึ้นในการดำเนินชีวิตปัจจุบัน^{๑๑} โดยสรุปได้ดังนี้

- ๑) ผู้ใดฆ่าสัตว์ เมื่อเกิดมาเป็นมนุษย์ ทำให้มีอายุสั้น
- ๒) ผู้ใดไม่ฆ่าสัตว์ เมื่อเกิดมาเป็นมนุษย์ ทำให้มีอายุยืน
- ๓) ผู้ใดเบียดเบียนสัตว์ เมื่อเกิดมาเป็นมนุษย์ ทำให้มีโรคมาก
- ๔) ผู้ใดไม่เบียดเบียนสัตว์ เมื่อเกิดมาเป็นมนุษย์ ทำให้มีโรคน้อย
- ๕) ผู้ใดมักโกรธ เมื่อเกิดมาเป็นมนุษย์ จะมีผิวพรรณทราม หน้าตาไม่สวย
- ๖) ผู้ใดไม่มักโกรธเมื่อเกิดมาเป็นมนุษย์ จะมีผิวพรรณดี หน้าตาสวย
- ๗) ผู้ใดมีใจริษยาผู้อื่น เมื่อเกิดมาเป็นมนุษย์ ทำให้ไม่มีอำนาจวาสนามาก
- ๘) ผู้ใดมีใจไมริษยาผู้อื่น เมื่อเกิดมาเป็นมนุษย์ ทำให้มีอำนาจมาก
- ๙) ผู้ใดมีความตระหนี่ ไม่บริจาคทาน เมื่อเกิดมาเป็นมนุษย์ ทำให้เป็นคนยากจน
- ๑๐) ผู้ใดมีใจเสียดสีให้ทาน เมื่อเกิดมาเป็นมนุษย์ ทำให้เป็นคนร่ำรวยมีทรัพย์มาก
- ๑๑) ผู้ใดไม่อ่อนน้อมถ่อมตน เมื่อเกิดมาเป็นมนุษย์ ทำให้เกิดในตระกูลต่ำ
- ๑๒) ผู้ใดอ่อนน้อมถ่อมตน เมื่อเกิดมาเป็นมนุษย์ ทำให้เกิดในตระกูลสูง
- ๑๓) ผู้ใดไม่ชอบแสวงหาความรู้ เมื่อเกิดมาเป็นมนุษย์ ทำให้เป็นคนโง่เขลา
- ๑๔) ผู้ใดชอบแสวงหาความรู้ เมื่อเกิดมาเป็นมนุษย์ ทำให้เป็นคนเฉลียวฉลาด

จากหลักฐานดังกล่าวมานี้ บุคคลได้สั่งสมกรรมอย่างใดไว้ ก็ย่อมได้รับผลกรรมที่ตนสั่งสมนั้น เมื่อกระแสแห่งกรรมนำไปสู่สภาพอย่างใด ย่อมได้รับสภาพอย่างนั้น เพราะผลของกรรม

^{๑๐} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๗๐/๕๖.

จิตฺเต สงฺกิลฺลิสฺเส ทฺวคฺคิตฺติ ปาฏิกฺขณา... จิตฺเต อสงฺกิลฺลิสฺเส สฺสคฺคิตฺติ ปาฏิกฺขณา

^{๑๑} ม. อุ (ไทย). ๑๔/๒๕๐-๒๕๗/๒๕๗/๓๕๐-๓๕๖.

ยอมเป็นไปตามเงื่อนไขแห่งเหตุปัจจัย ดังนั้น พระพุทธศาสนาจึงสอนให้สั่งสมแต่กรรมดีเพื่อจะเป็น
วิถีทางสู่ความสิ้นกรรม ดังพุทธพจน์ที่ว่า

ถ้าเธอทั้งหลายกลัวต่อความทุกข์ ถ้าความทุกข์ไม่เป็นที่รักของเธอทั้งหลายแล้ว
ไซ้ เธอทั้งหลายอย่าได้ ทำบาปกรรม ทั้งในที่แจ้งหรือในที่ลับ ถ้า เธอจักทำ หรือทำอยู่
ซึ่งบาปกรรมไซ้ เธอทั้งหลาย แม้จะหนีไปก็ไม่พ้นไปจากความทุกข์ได้เลย ^{๑๒}

กรรมให้ผลตามกาลเวลา แบ่งตามระยะเวลาของการให้ผล มี ๔

๑) ภูมิธรรมเวทนิยกรรม กรรมที่ให้ผลในปัจจุบันคือภพนี้ หมายถึง กรรมที่กระทำใน
ชาตินี้ แล้วได้รับผลในชาตินี้ทันที “ไม่ต้องไปรอรับผลเอาในชาติหน้าหรือชาติไหนๆ ทั้งนั้น เป็น
กรรมที่ให้ผลทันตา”^{๑๓}

๒) อุบัติชเวทนิยกรรม กรรมที่ให้ผลในภพหน้า หมายถึง กรรมที่กระทำไว้ในชาติ
ปัจจุบัน แต่ยังไม่ได้รับโอกาสให้ผล ต่อเมื่อตายจากชาตินี้ไปแล้วไปเกิดใหม่ กรรมนั้นจึงให้ผลใน
ชาติใหม่นั้นอย่างแน่นอน

๓) อปรာปรเวทนิยกรรม กรรมที่ให้ผลในภพต่อๆ ไป หมายถึง กรรมที่กระทำไว้ในชาติ
ปัจจุบัน แต่ยังไม่ให้ผล แต่จะให้ผลในชาติต่อๆ ไปได้มีโอกาสเมื่อใดให้ผลเมื่อนั้น ตราบเท่าที่
ผู้ทำยังเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในวัฏสงสารซึ่ง “ท่านเปรียบเหมือนสุนัขไล่เนื้อตามทันเมื่อใดก็กัด
เมื่อนั้น”^{๑๔}

๔) อโหสิกรรม กรรมที่เลิกให้ผล หมายถึง กรรมที่หมดโอกาสให้ผลเพราะผู้กระทำได้รับ
ผลของกรรมอื่นที่หนักกว่าบ้าง เพราะรอคอยให้ผลนานเกินไปเหมือนเมล็ดพืชถูกเก็บไว้เป็น
เวลานานเกินไปจึงไม่อาจปลูกขึ้นได้บ้าง เพราะเป็นกรรมที่ให้ผลเสร็จสิ้นแล้วหรือเพราะ
ผู้ถูกกระทำได้บรรลุนิพพานแล้วไม่เกิดอีกต่อไป กรรมที่ทำได้หมดโอกาส
ให้ผล เพราะไม่มีนาม รูป (ตัวตน) รองรับผลกรรม

^{๑๒} พุ.อุ. (ไทย) ๒๕/๔๔/๒๕๙.

^{๑๓} พระเทพมุนี (วิลาส ญาณวโร), **กรรมที่ปณี**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภา ๒๕๒๗), หน้า
๓๗๐.

^{๑๔} พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย), ๒๕๒๙, หน้า ๒๑๙.

กรรมให้ผลตามน้ำหนัก ๔

๑) **ครุกรรม** กรรมหนัก หมายถึงกรรมที่มีการให้ผลเป็นอันดับแรก ไม่มีอำนาจอื่นใดที่จะขัดขวางผลแห่งครุกรรมนี้ได้ มีทั้ง ๒ ฝ่าย คือกุศลและอกุศล ฝ่ายกุศล ได้แก่ รูปฌาน ๔ (ภาวะจิตที่เพ่งรูปธรรมเป็นอารมณ์) และอรุฌาน ๔ (ภาวะจิตที่เพ่งอรูปธรรมเป็นอารมณ์) ฝ่ายอกุศล ได้แก่ อนันตริยกรรม ๕ ได้แก่ ฆ่าบิดา , ฆ่ามารดา, ฆ่าพระอรหันต์, ทำร้ายพระพุทธเจ้าจนถึงพระโลหิตห้อ, ทำลายสงฆ์ให้แตกแยกกัน

๒) **อาสันนกรรม** กรรมกระทำเมื่อใกล้ตาย หมายถึง กรรมที่ทำเมื่อคราวใกล้ตาย แล้วผู้ทำระลึกได้ในขณะจิตสุดท้าย หากครุกรรมไม่มี กรรมนี้จะให้ผลก่อนกรรมอื่น ท่านเปรียบเหมือนโคแก่ยืนอยู่ปากคอก เมื่อนายโคบาลเปิดประตูคอก ย่อมออกจากคอกก่อนโคอื่นแต่เนื่องจากกำลังน้อย เมื่อเดินไป ได้หน่วยโคตัวมีกำลังมากกว่าย่อมจะเดินออกหน้าไป

๓) **พหุลกรรม** หรือ อาจิณกรรม กรรมที่กระทำจนเคยชิน หมายถึงกรรมที่ทำมาครั้ง เช่น บุคคลกระทำความดีหรือความชั่วเป็นอาจิณ หากครุกรรมและอาสันนกรรมไม่มีกรรมนี้จะให้ผลก่อนกรรมอื่น

๔) **กัตตตการกรรม** กรรมลัทธิว่าทำ หมายถึงกรรมที่กระทำไว้ด้วยเจตนาที่อ่อนหรือด้วยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ เช่น ต้องการจะหลอกเพื่อนที่กลัวผี และเพื่อนนั้นเกิดตกใจหัวใจวายตาย โดยคิดไม่ถึงซึ่งถ้าเป็นกฎหมายถือว่า ฆ่าคนตายโดยไม่เจตนา แต่เป็นเจตนาจะประทุษร้ายจิตใจของเขาให้ได้รับความหวาดกลัวเท่านั้นหากครุกรรม อาสันนกรรม และอาจิณกรรมไม่มี กรรมนี้จะให้ผล นับว่าเป็นกรรมที่มีน้ำหนักเบาที่สุด

กรรมที่ให้ผลตามหน้าที่ ๔

๑) **ชนกกรรม** กรรมที่เป็นตัวนำไปให้เกิด หมายถึง กรรมที่ทำหน้าที่ขัดส่งให้ไปเกิดเป็นต่างๆ คือ เกิดเป็นเทวดา , มนุษย์หรือสัตว์เดรัจฉาน เป็นต้น เป็นได้ทั้งกุศลกรรมและอกุศลกรรม อาจเป็นครุกรรม อาสันนกรรมหรือพหุลกรรมก็ได้ และเมื่อทำหน้าที่ให้เกิดขึ้นแล้วชนกกรรมก็หมดหน้าที่ไป

๒) **อุปถัมภกกรรม** กรรมสนับสนุน หมายถึงกรรมที่ทำหน้าที่สนับสนุนชนกกรรมอันเป็นกรรมลักษณะเดียวกับกรรมแต่ให้เกิด หากกรรมแต่ให้เกิดเป็นกุศลกรรมที่สนับสนุนฝ่ายกุศลก็เข้าไปช่วยหนุนช่วยให้ดียิ่งขึ้น เช่น การเกิดมาเป็นลูกผู้ดีมีทรัพย์มาก มีวิชาความรู้ สนใจใฝ่ธรรม อุปถัมภกกรรมฝ่ายกุศลก็จะสนับสนุนให้เด็กนั้นรู้จักรักษาทรัพย์สมบัติของพ่อแม่และสั่งสมทรัพย์ให้เพิ่มพูนยิ่งขึ้นไป พร้อมกับสนใจใฝ่ธรรมมากยิ่งขึ้น เป็นต้น ส่วนกรรมที่สนับสนุนฝ่ายอกุศลก็เข้าไปช่วยหนุนให้ไม่ดียิ่งขึ้น เช่น บุคคลเกิดมาลำบากยากจน เพราะผลแห่งกรรมชั่วในอดีต เมื่อเขาเกิด

มาในชาตินี้ อุปถัมภ์กรรมฝ่ายอกุศลก็เข้าไปให้ผลสืบต่อโดยทำให้บุคคลนั้นมีความลำบากมากขึ้น เป็นต้น

๓) อุปปีฬกรรม กรรมบีบคั้น หมายถึง กรรมทำหน้าที่ลิดรอนกำลังของกรรมที่ให้ผลอยู่ก่อนเสื่อมลง หรือไม่ให้ชนกรรมให้ผลได้เต็มที่ เช่น การเกิดมาในตระกูลเศรษฐีอุปปีฬกรรมตามมาทันทีตัดทอนกุศลกรรมนั้นทำให้ครอบครัวนั้นค่อยๆ กลายเป็นคนยากจนเด็กผู้เกิดมาก็มีแต่ทำลายทรัพย์สินสมบัติให้สูญสิ้นไปเป็นต้น หากชนกรรมเป็นอกุศล กรรมฝ่ายอกุศลก็เข้าไปบีบคั้นเบียดเบียนไม่ให้ชนกรรมให้ผลได้เต็มที่ เช่น บุคคลนั้นเกิดมาเป็นคนพาลผิดศีลธรรมต่างๆ อุปปีฬกรรมฝ่ายอกุศลตามมาทันทีลิดรอนกรรมเดิมและส่งผลให้บุคคลนั้น เริ่มรู้สำนึกตัวและกลับใจ กลายเป็นคนดีของชาติ ศาสนา ในที่สุดเป็นต้น

๔) อุปฆาตกรรม กรรมตัดรอน หมายถึง กรรมที่ทำหน้าที่ตัดรอนไม่ให้ชนกรรมให้ผลอีกต่อไป เป็นกรรมประเภทเดียวกับอุปปีฬกรรม แต่ให้ผลเด็ดขาดกว่า และให้ผลมีสภาพตรงข้าม กล่าวคือขณะที่กรรมอื่นกำลังให้ผลอยู่ อุปฆาตกรรมตามมาทันทีเริ่มให้ผลตรงกันข้ามโดยทันทีหากชนกรรมเป็นกุศลกรรมฝ่ายอกุศลก็เข้าไปตัดรอนไม่ให้ชนกรรมนั้นให้ผลอีกต่อไป เช่น ทารกที่ตายในท้องมารดา เป็นเพราะชนกรรมฝ่ายอกุศลกระทำให้เกิด แต่อุปฆาตกรรมฝ่ายอกุศลมาตัดรอนทันทีเป็นต้น เช่น เด็กที่เกิดมาในตระกูลยากจนไร้การศึกษาเป็นเพราะชนกรรมฝ่ายอกุศลกระทำให้เกิดแต่อุปฆาตกรรมฝ่ายอกุศลมาตัดรอน โดยเกิดมีผู้มีน้ำใจเมตตาปวารณาดีให้ทุนการศึกษาโดยทันที เป็นต้น

กรรมทั้ง ๓ ประเภทนี้ รวมเรียกว่า กรรม ๑๒ ซึ่งมีใช้พระพุทธพจน์โดยตรงแต่พระอรรถกถาจารย์ทั้งหลาย อาทิพระพุทธโฆษาจารย์ ได้จำแนกอธิบายไว้ตามเนื้อหาที่เป็นพุทธพจน์ เพื่อให้ทราบถึงเรื่องกรรมและการให้ผลของกรรม ที่เกิดจากการกระทำของบุคคลที่มีเจตนาเป็นองค์ประกอบ

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงทราบกรรม ฯลฯ ปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งกรรม ดังนี้ นั้น เราอาศัยอะไรกล่าว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวเจตนาว่าเป็นกรรม บุคคลคิดแล้วจึงทำกรรมด้วยกาย ด้วยวาจา ด้วยใจ ก็เหตุเกิดแห่งกรรมเป็นไฉน คือ ผัสสะเป็นเหตุเกิดแห่งกรรม^{๑๕}

^{๑๕} อัง.ญก. (ไทย) ๒๒/๖๓/๓๕๙.

จากหลักฐานดังกล่าว เหตุเกิดของกรรมได้แก่ “ผัสสะ” คือการถูกต้องที่เกิดขึ้น
ความรู้สึกซึ่งเกิดมาจากอายตนะภายในกระทบอายตนะภายนอก ดังนี้

จักขุ (ตา)	กระทบ รูป	ทำให้เกิด	จักขุวิญญาณ	เรียกว่า จักขุสัมผัส
โสต (หู)	กระทบ เสียง	ทำให้เกิด	โสตวิญญาณ	เรียกว่า โสตสัมผัส
ฆานะ (จมูก)	กระทบ กลิ่น	ทำให้เกิด	ฆานวิญญาณ	เรียกว่า ฆานสัมผัส
ชีวนา (ลิ้น)	กระทบ รส	ทำให้เกิด	รสวิญญาณ	เรียกว่า รสสัมผัส
กายา (กาย)	กระทบ โผฏฐัพพะ	ทำให้เกิด	กายวิญญาณ	เรียกว่า กายสัมผัส
มโน (ใจ)	กระทบ อารมณ์	ทำให้เกิด	มโนวิญญาณ	เรียกว่า มโนสัมผัส

เมื่อกระทบกันระหว่างอายตนะภายใน ๖ อายตนะภายนอก ๖ ที่เป็นจุดเรียกว่า ผัสสะ
อันเป็นแดนเกิดขึ้นของกรรมหรือเป็นต้นเหตุเกิดของกรรม เพื่อทำความเข้าใจในเรื่องนี้อย่างชัดเจน
จะขออธิบายถึงการที่ผัสสะเป็นเหตุเกิดของกรรมเพิ่มดังนี้

๑) **จักขุสัมผัส** เป็นเหตุให้เกิดกรรมได้โดยการที่ เมื่อเห็นรูปแล้วเกิดความรู้สึกว่าสวย
หรือไม่สวย อันเป็นเหตุให้เกิดความคิดที่ก่อให้เกิดกิเลสคือชอบหรือไม่ชอบ จัดเป็นมโนกรรม เมื่อมี
การแสดงออกมาทางวาจาจัดเป็นวจีกรรม และเมื่อแสดงความชอบนั้นออกมาทางกาย จัดเป็น
กายกรรม

๒) **โสตสัมผัส** เป็นเหตุให้เกิดกรรมได้โดยการที่เมื่อได้ยินเสียงแล้วเกิดความรู้สึกว่า
ไพเราะหรือไม่ไพเราะ อันเป็นเหตุให้เกิดความคิดที่ก่อให้เกิดกิเลสคือชอบหรือไม่ชอบ จัดเป็น
มโนกรรม เมื่อมีการแสดงความชอบหรือไม่ชอบนั้น ออกมาทางวาจา จัดเป็นวจีกรรม เมื่อแสดง
ความชอบหรือไม่ชอบออกมาทางกาย จัดเป็นกายกรรม

๓) **ฆานสัมผัส** เป็นเหตุให้เกิดกรรมได้โดยที่เมื่อได้สูดกลิ่นแล้วเกิดความรู้สึกว่าหอม
หรือไม่หอม อันเป็นเหตุให้เกิดความคิดที่ก่อให้เกิดกิเลส คือชอบหรือไม่ชอบ จัดเป็นมโนกรรม เมื่อ
มีการแสดงความชอบหรือไม่ชอบนั้น ออกมาทางวาจา จัดเป็นวจีกรรม เมื่อแสดงความชอบหรือไม่
ชอบออกมาทางกาย จัดเป็นกายกรรม

๔) **ชีวนสัมผัส** เป็นเหตุให้เกิดกรรมได้โดยที่เมื่อได้ลิ้มรสแล้ว เกิดความรู้สึกว่าหวาน
หรือไม่หวาน อันเป็นเหตุให้เกิดความคิดที่ก่อให้เกิดกิเลส คือชอบหรือไม่ชอบ จัดเป็นมโนกรรม
เมื่อมีการแสดงความชอบหรือไม่ชอบนั้น ออกมาทางวาจา จัดเป็นวจีกรรม เมื่อแสดงความชอบ
หรือไม่ชอบออกมาทางกาย จัดเป็นกายกรรม

๕) **กายสัมผัส** เป็นเหตุให้เกิดกรรมได้โดยการที่เมื่อได้แตะต้องแล้วเกิดความรู้สึกว่า อ่อนหรือแข็ง อันเป็นเหตุให้เกิดความคิดที่ก่อให้เกิดกิเลส คือชอบหรือไม่ชอบ จัดเป็นมโนกรรม เมื่อมีการแสดงความชอบหรือไม่ชอบนั้น ออกมาทางวาจา จัดเป็นวจีกรรม เมื่อแสดงความชอบหรือไม่ชอบออกมาทางกาย จัดเป็นกายกรรม

๖) **มโนสัมผัส** เป็นเหตุให้เกิดกรรมได้โดยการที่เมื่อได้จิตคิดเรื่องราวต่างๆ แล้วเกิดความรู้สึกว่าเป็นเรื่องดีหรือเรื่องชั่ว อันเป็นเหตุให้เกิดความคิดที่ก่อให้เกิดกิเลส คือ ชอบหรือไม่ชอบ จัดเป็นมโนกรรม เมื่อมีการแสดงความชอบหรือไม่ชอบนั้น ออกมาทางวาจาจัดเป็นวจีกรรม เมื่อแสดงความชอบหรือไม่ชอบออกมาทางกาย จัดเป็นกายกรรม

ถ้ามีสติและปัญญาทำให้บุคคลสามารถควบคุมกายกรรมทำให้เกิดกุศลกรรม

๒.๔ กรรมกับสังสารวัฏ

พระพุทธศาสนามีความเชื่อในสังสารวัฏ การเวียนว่ายตายเกิด และถือว่าคนเราทุกคน ล้วนเกิดมาแล้วทั้งสิ้นนับชาติไม่ถ้วน และเกิดในภพในภูมิที่ดีบ้าง ไม่ดีบ้าง ถ้ายังมีกิเลสเบียดเบียน ยามไหนเวียนว่ายในพีชมีอยู่ตราบใด ก็ต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ตรานั้น จิตที่ได้รับการอบรมแล้ว ถ้ายังไม่สิ้นกิเลสก็ย่อมนำไปเกิดในภพภูมิที่ประณีต มีความสุขประเสริฐ และสูงขึ้น แต่ถ้าจิตไม่ได้รับการฝึกอบรม ปล่อยไว้ตามสภาพที่มันเป็น ปล่อยให้สกปรก เศร้าหมอง เพราะถูกกิเลสจับ ก็ย่อมได้ผลในทางตรงกันข้าม^{๖๖}

หลักของพระพุทธศาสนา มนุษย์ธรรมดาไม่สามารถรู้อดีตชาติของตนเองได้ ในวิสุทธิมรรคได้ระบุไว้ว่า ผู้สามารถระลึกชาติได้มี ๖ ประเภทเท่านั้น คือ เดียรธีรย์ ปกตีสาวก พระมหาสาวก พระอัครสาวก พระปัจเจกพุทธเจ้า พระพุทธเจ้า นอกจากนั้นระลึกไม่ได้ และมีเพียงพระพุทธเจ้าเท่านั้นที่ระลึกชาติได้ไม่จำกัด ^{๖๗} เมื่อเป็นเช่นนี้มนุษย์จึงไม่สามารถรู้กระบวนการของกฎแห่งกรรมได้ หากจะให้หมดความสงสัยในเรื่องนี้โดยสิ้นเชิงก็ต้องพิสูจน์ด้วยการปฏิบัติวิปัสสนาตามหลักในพระพุทธศาสนา จนกว่าจะเข้าถึงพระนิพพานด้วยตนเองจึงจะหมดความสงสัยโดย

^{๖๖} อรกมล เกตุมาลา , “การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดและคำสอนเรื่องกรรมกับการเกิดในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๒, หน้า ๒๓.

^{๖๗} วิสุทธิ. (ไทย) ๒/๒:๒๕๓-๒๕๔.

สิ้นเชิง^{๑๘} กิเลสวัฏฏ์ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งไตรวัฏฏ์ ซึ่งหมายถึง วงเวียนของกิเลส-กรรม-วิบาก^{๑๙} มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันอย่างแน่นแฟ้น จึงต้องกล่าวถึงความสัมพันธ์ และศึกษาถึงบทบาทของปัจจัยที่มีความเกี่ยวข้องและทำงานร่วมกันอย่างใกล้ชิด ไปจนถึงการศึกษาหลักปฏิจจสมุปบาท จึงจะทำให้สามารถเข้าใจกระบวนการในภาพรวมได้

ความสัมพันธ์ของกิเลสกับกรรมนั้นมีความเกี่ยวโยงกันมาก เพราะการที่จะก่อเกิดผลอันเป็นเจตนาในความอยากที่จะกระทำนั้นคือ กิเลส (กล่าวคือ อวิชชา ตัณหา อุปาทาน) เป็นปัจจัยเป็นเหตุให้กระทำกรรม เมื่อมีอุปาทานแล้วทำอะไรก็เป็นกรรม (ถ้าไม่มีเป็นกิริยา) กรรมเมื่อทำแล้วก็ย่อมบังเกิดผล เรียกว่า วิบาก

คำว่า “กิเลส” หมายถึง ธรรมชาติที่ทำให้จิตใจเร่าร้อนหรือเบียดเบียนจิตใจให้เศร้าหมอง^{๒๐} นอกจากนั้น ยังมีคำนิยามที่นักวิชาการต่างๆ แสดงทัศนะไว้ ดังนี้ คือ

“เครื่องทำให้ใจเศร้าหมอง ได้แก่ โลก โกรธ หลง เช่น ยังตัดกิเลสไม่ได้, กิเลสหนา, กิเลสหยาบ”^{๒๑}

“ความยึดมั่นถือมั่นเป็นตัณห์ก็ตาม เป็นของกูก็ตาม นี่แหละคือแม่บทของกิเลสทั้งปวง”^{๒๒}

“สิ่งที่ทำให้ใจเศร้าหมอง ความชั่วที่แฝงอยู่ในความรู้สึกนึกคิด ทำให้จิตใจขุ่นมัวไม่บริสุทธิ์”^{๒๓}

“แรงกระตุ้นใจต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นเพราะสิ่งเร้า แรงกระตุ้นที่สำคัญมี ๓ คือ โลก โกรธ หลง การกระทำที่ไม่มีกิเลส เป็นแรงกระตุ้นไม่จำกัดเป็นกรรมตามความหมายอันแท้จริง”^{๒๔}

^{๑๘} อจ.พุก. (ไทย) ๒๐/๒๗๕/๖๙.

^{๑๙} อจ.จตุกก.อ.(ไทย)๒/๑๓/๑๙๑

^{๒๐} พระมหาปราโมทย์ ปโมทิตโต, เรียบเรียง, **พจนานุกรมธำมธุภาษาบาลี**, (กรุงเทพมหานคร: เอกพิมพ์ไทจำกัด, ๒๕๔๑), หน้า ๙๒-๙๓. “กิเลส” เป็นภาษาบาลีสำเร็จรูปมาจาก กิลิส ธาตุ (ในความเร่าร้อน, เบียดเบียน) ที่ ปัจจัย มีรูปวิเคราะหว่า “กิลิสติ, กิลิสฺสตีติ กิเลโส”

^{๒๑} ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕**, หน้า ๑๐๐.

^{๒๒} พุทธศาสนิกชน, **แก่นพุทธศาสตร์**, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๐), หน้า ๑๘.

^{๒๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๑๘.

^{๒๔} พระราชบัญญัติภูมิณี (อาคม ปุณฺณ), **รู้ทันกรรม**, (กรุงเทพมหานคร: หจก.สามลดา, ๒๕๕๑), หน้า ๗.

“บาป บางคนมักบอกจะนึกว่า บาป กับอกุศลกรรม ไม่เหมือนกัน แต่แท้ที่จริงคำว่า บาปก็หมายถึง อกุศลกรรมนั่นเอง” ^{๒๕}

“คือความไม่ดีไม่งาม หรือความเศร้าหมองในจิตใจ อันกล่าวโดยย่อได้แก่ ความโลภ ความโกรธ ความหลง” ^{๒๖}

“กิเลสตรงกับคำว่า “โรค” กิเลสเป็นโรคของจิต หมายถึงสิ่งที่ทำให้จิตเสื่อมโทรม นั่นเอง” ^{๒๗} กิเลสเป็นคำที่มีความหมายกว้าง หมายถึงสภาพที่ทำให้จิตเศร้าหมองทุกประเภท” ^{๒๘}

“สภาวะที่ทำให้จิตเศร้าหมอง หรือเป็นเครื่องสกัดกั้นไม่ให้ถึงความบริสุทธิ์สะอาดใน กาย วาจา และใจ” ^{๒๙}

“เครื่องที่ทำให้ใจเศร้าหมอง” ^{๓๐}

สรุปว่า คำว่า “กิเลส” หมายถึงสภาวะธรรมที่ทำให้จิตใจเศร้าหมองและขัดขวางความเจริญทางจิตใจ แบ่งออกเป็น ๓ ประเภท ได้แก่ ความโลภ ความโกรธ และความหลง

กิเลสทุกประเภทเป็นมูลเหตุแห่งอกุศลทั้งสิ้น เพราะเป็นสาเหตุของการกระทำความชั่วทุกชนิด แต่สาเหตุที่แท้ของการกระทำนั้นคือ อกุศลมูลเท่านั้น เพราะอกุศลมูลคือตัวปรุงกรรมให้เกิดขึ้นโดยตรง ก่อนที่การกระทำจะเกิดขึ้นในลำดับต่อไป ส่วนสภาวะธรรมที่เหลือเป็นเพียง “เหตุห่าง” ^{๓๑} ที่ส่งผลต่อเนื่องกันหลายช่วงระยะ มิได้เป็นตัวปรุงกรรมให้เกิดขึ้นตามลำพังตนแต่อย่างใด หรืออีกนัยหนึ่ง อกุศลมูลมีลักษณะรวมของกิเลสแต่ละตระกูล หรืออาจกล่าวว่า สภาวะธรรมทั่วไป (ที่เป็นอกุศล) เป็นเพียงการปรากฏตัวอีกภาคหนึ่งของอกุศลมูล ตามความหมาย

^{๒๕} พร รัตนสุวรรณ, **พุทธวิทยาเล่ม ๒**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์วิญญูญาณ, ๒๕๓๗), หน้า ๑๐๓-๑๐๔.

^{๒๖} สุชีพ ปุญญานุภาพ, **ประวัติศาสตร์ศาสนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : อมรการพิมพ์, ๒๕๓๒), หน้า ๒๒๖.

^{๒๗} พ.อ. ปิ่น มุกขนันต์, **พุทธศาสตร์ภาค ๒**, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๑๘๖.

^{๒๘} รศ.ดร.สุนทร ณ รัชชี, **พุทธปรัชญาจากพระไตรปิฎก**, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๔๙๗.

^{๒๙} ศ.ดร.เดียน คำดี, **พุทธปรัชญา**, (กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พริ้นติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๓๔), หน้า ๗๔.

^{๓๐} ผศ. สุนิวัตร นิระโส, **พจนานุกรมนักเรียนฉบับสมบูรณ์ ๒๕๓๘**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียน, ๒๕๓๘), หน้า ๑๓.

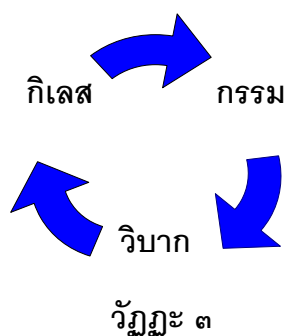
^{๓๑} พ.อ. ปิ่น มุกขนันต์, **พุทธศาสตร์ภาค ๒**, หน้า ๒๒๕.

โดยทั่วไปก็มักมีความเข้าใจว่า กิเลส คือความอยาก ความปรารถนาพึงมีพึงได้ในสิ่งที่ตนต้องการให้สมดังใจอยาก

กิเลส แปลว่าความเศร้าหมอง หรือสิ่งทำให้เกิดความเศร้าหมองก็ตาม ต้องเข้าใจว่าเศร้าหมองได้ตามหน้าที่ของมัน เช่น ราคะหรือโลภะก็เศร้าหมองไปอย่างหนึ่ง โทสะหรือโกรธก็เศร้าหมองไปอย่างหนึ่ง โมหะหรืออวิชชาก็เศร้าหมองไปอีกอย่างหนึ่ง นี่คือใจความของคำว่า “กิเลส”^{๓๒}

กิเลสจะมีชื่อหลายอย่าง แต่มีอาการเหมือนกันหมด เช่นมีชื่อว่าตัณหา (ความอยากที่จะเอา) อภิชฌา (เจาะจงใครจะเอา) อิจฉา (เรื่องความริษยาหรือความอยาก) ปรารถนา(ความกำหนดหรือความอยาก) อาสา (ความหวังหรือหมายจะเอา) อาจกล่าวได้ว่าไม่ว่าจะมีความหมายในการเข้าไปรับเอาอารมณ์ ติดแน่นอยู่กับอารมณ์ หลงใหลประคับประคอง ถนอมอารมณ์เหล่านั้นแล้วก็จัดเป็นกิเลสประเภทราคะ หรือโลภะทั้งหมด

สรุปว่า ประเภทของกิเลสจำแนกออกเป็น ๓ ตระกูล ได้แก่ ตระกูลโลภะ คือกิเลสที่ทำให้จิตเกิดอาการอยากได้ ตระกูลโทสะ คือกิเลสที่ทำให้จิตเกิดอาการขัดเคือง และตระกูลโมหะ คือกิเลสที่ทำให้จิตเกิดอาการลุ่มหลงทำให้เกิดการกระทำต่างๆ ซึ่งในพระพุทธศาสนาเรียกว่า กรรม ความสัมพันธ์ของกรรมกับกิเลส นั้น ก็เป็นไปตามหลักไตรวิภังคที่ได้กล่าวมาข้างต้น คือ “มนุษย์แต่ละคนต้องตกอยู่ในวงจรแห่งวิภังค ๓ คือ กิเลส กรรม วิบาก หมายความว่า มนุษย์ทุกคนมีกิเลส เมื่อมีกิเลสการกระทำของคนมีกิเลสทั้งดีและชั่วจัดเป็นกรรม และเมื่อทำกรรมก็ย่อมต้องมีวิบาก คือ ผลของกรรมนั้นด้วยเสมอ”^{๓๓}

^{๓๒} พุทธศาสนิกฯ, **หลักปฏิบัติที่สำคัญในพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร ธรรมสภา, ๒๕๔๒), หน้า ๑๕๒-๑๕๓.

^{๓๓} บรรจบ บรรณรุจิ, **ปฏิจาสุมุปาบท**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร :พรบุญการพิมพ์, ๒๕๓๘), หน้า ๗๘.

จากวงจรดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า จิตของคนเรามีอวิชชาเป็นกิเลสพื้นฐาน ติดตัวมาตั้งแต่เกิด เมื่อจิตถูกสิ่งเร้ากระทบทำให้กิเลสฟุ้งขึ้นมาปรุงแต่งจิตให้เกิดการรับรู้^{๓๔} ต่อสิ่งเร้านั้น โดยเริ่มจากมโนกรรม แล้วทำการมโนต่อทางกายและใจ กิเลสที่ฟุ้งขึ้นมา หากเป็นโลภะ โทสะ โมหะ ก็จะเป็นสาเหตุให้เกิดอกุศลกรรม (กรรมชั่ว) หากเป็น อโลภะ อโทสะ อโมหะ ก็จะเป็นสาเหตุให้ทำกุศลกรรม (กรรมดี) ผัสสะเป็นจุดเริ่มต้นให้เกิดกรรม เมื่อทำกรรมไม่ว่าชั่วหรือดีย่อมมีผล คือวิบาก เมื่อรับผลเกิดความรู้สึกลึกซึ้งก็คิดชอบไม่ชอบต่อผลนั้นตามแรงผลักดันของกิเลสแล้วลงมือกระทำกรรมต่อ ได้รับผลของกรรม (วิบาก) ทำให้เห็นได้ว่า ชีวิตของคนเราวนเวียนอยู่กับการ คิด ทำ รับผล^{๓๕} หรือ วัฏฏะ ๓ อันหมายถึง กิเลส กรรม วิบาก ตลอดเวลา บทบาทของกรรมในฐานะเป็นตัวชี้นำของกิเลส

กรรม หมายถึง สภาวะที่สัตว์ทั้งหลายกระทำ สภาวะนั้นแล ชื่อว่า กรรม^{๓๖} “กรรม” แปลว่าการกระทำ มีความหมายกลางๆ ใช้ได้ทั้งในทางดีและทางไม่ดี ถ้าเป็นกรรมดีเรียกว่า กุศลกรรม กรรมไม่ดีเรียกว่า อกุศลกรรม

กรรมในความหมายอย่างแคบ ผลที่จะเกิดจากการกระทำนั้นๆ เป็นการ กระทำที่ประกอบด้วยเจตนา ไม่ว่าจะเป็นทางกาย ทางวาจา หรือทางใจ มี ๒ อย่าง คือ

๑) อกุศลกรรม^{๓๗} กรรมที่เป็นอกุศล กรรมชั่ว การกระทำที่ไม่ดี ไม่ฉลาด ไม่เกิดจากปัญญา ทำให้เสื่อมเสียคุณภาพชีวิต หมายถึง การกระทำที่เกิดจากอกุศลมูล คือ โลภะ โทสะ หรือ โมหะ

๒) กุศลกรรม กรรมที่เป็นกุศล กรรมดี, การกระทำที่ดี ฉลาด เกิดจากปัญญา ส่งเสริมคุณภาพชีวิตจิตใจ หมายถึง การกระทำที่เกิดจากกุศลมูล คือ อโลภะ อโทสะ หรืออโมหะ^{๓๘}

^{๓๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๙.

^{๓๕} ว.วชิรเมธี, DNA ทางวิญญาณ, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เนชั่น มัลติมีเดีย กรุ๊ป จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๓๗.

^{๓๖} อภ. สงฺ.อ. (บาลี) ๑๖/๓๖/๓๘๓, ส.ส.ฐีกา (บาลี) ๑/๒๒/๙๖.

^{๓๗} อกุศลธรรมเหล่าใดเหล่าหนึ่ง อกุศลธรรมทั้งหมด ล้วนมีอวิชชาเป็นมูล มีอวิชชาเป็นแหล่งรวม เมื่ออวิชชาถูกถอน อกุศลธรรมเหล่านั้นทั้งหมดย่อมถึงการเพิกถอน, ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๒๒๓/๓๑๓.

^{๓๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๔, หน้า ๖๙.

การกระทำที่จัดเป็นกรรมนั้นจะต้องเป็นการกระทำที่ประกอบด้วยเจตนาหรือความจงใจ การกระทำที่ปราศจากเจตนาไม่จัดว่าเป็นกรรม เรียกว่า กิริยา คือ เป็นอาการสักแต่ว่ากระทำ ไม่ก่อให้เกิดผลดีผลชั่วในทางศีลธรรมแก่ผู้กระทำ ฉะนั้นจึงไม่รวมถึงการกระทำที่เกิดขึ้นโดยปราศจากความจงใจซึ่งอาจมีผลเสียหายแก่บุคคลหรือสัตว์อื่น เมื่อการกระทำมีทั้งดีและชั่ว บุคคลจึงควรระมัดระวังไม่กระทำการใดๆ อันเป็นเหตุให้เกิดผลชั่ว หลักการตรวจสอบเบื้องต้นสำหรับปุถุชน คือ ไม่กระทำเหตุอันทำให้กรรมไม่บริสุทธิ์ที่เรียกว่า กรรมกิเลส

กรรม คือ การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนาของคนที่ยังมีกิเลส ซึ่งยังมีการให้ผล แบ่งออกได้เป็น ๓ ทาง คือ กายกรรม (การกระทำทางกาย) วจีกรรม (การกระทำทางวาจา-พูด) และ มโนกรรม (การกระทำทางใจ-ความคิด) กรรมทั้ง ๓ มีทั้งฝ่ายดีและฝ่ายชั่ว

คำว่า กรรมนี้ ถือเอาตัวเจตนาเป็นใหญ่ จึงจะจัดว่าเป็น “กรรม” แต่ถ้าเป็นการกระทำหรือการเคลื่อนไหวที่ไม่มีเจตนา ภาษาธรรมตามหลักพระพุทธศาสนาจัดว่าเป็น “กิริยา” เช่น ชูดหลุมพรางดักคนหรือสัตว์ให้ตกลงไปตาย เป็นกรรม แต่ชูดบ่อน้ำไว้กินใช้ สัตว์ตกลงไปตายเอง ไม่เป็นกรรม แต่ถ้ารู้ย่ำว่าบ่อน้ำที่ตนชูดอยู่ในที่คนจะพลัดตกได้ง่าย แล้วละเลย มีคนตกลงไปตาย ก็ไม่พ้นเป็นกรรม ^{๙๐} ส่วนพระอรหันต์ผู้หมดกิเลสแล้ว กระทำสิ่งใดไม่มีเจตนาด้วยกิเลส ตัณหา การกระทำก็จัดเป็นกิริยา ส่วนการกระทำกรรมที่ประกอบด้วยเจตนา นั้น ผลเกิดขึ้นเรียกว่า ผลกรรม หรือวิบาก ถ้าเรียกให้ถูกต้องก็คือวิบากของกรรม รวมความว่า กรรมให้ผลเป็นวิบาก^{๙๑}

ตามหลักปัจจุสมุปบาท กรรมทุกอย่างไม่ว่าจะเป็นกุศล (บุญญาภิสังขาร) หรือเป็นบาป (อนุบุญญาภิสังขาร) ทั้งหมดที่วุ่นลิ้นแต่เกิดมาจาก “อวิชชา” เป็นปัจจัย ถ้าอวิชชาไม่มี กรรมก็ไม่มี ดังเรื่องเล่ากรณีเด็กทารกจับเตาไฟ ความว่า เพราะความไม่รู้ของเด็ก และเพราะความอยากจะจับเล่น ผลที่ได้รับก็คือมือพองหรือมือไหม้ ขอให้สังเกตว่า กรรมของเด็กทารกอันนี้ ไม่มีบุคคลภายนอกหรือไม่มีสิ่งอื่นเป็นผู้ลงโทษเด็ก เด็กทำผิดจึงต้องได้รับโทษเพราะความผิดอันนั้น

^{๙๐} บรรจบ บรรณรุจิ, **ปัจจุสมุปบาท**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, , หน้า ๗๖.

^{๙๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) , **พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๘, หน้า ๔.

^{๙๒} พุทธทาสภิกขุ, **กฎแห่งกรรมตามหลักแห่งพระพุทธศาสนา** , (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, มปป.), หน้า ๗.

แต่ในบางกรณีอาจจะถูกผู้ใหญ่วางโทษซ้ำเติมด้วยการเยียนตีหรือด้วยการดุด่าก็ได้ แต่จะลงโทษหรือไม่ก็ตาม ตัวความผิดก็ได้ลงโทษอยู่แล้ว^{๔๒}

การกระทำอันใดก็ตามซึ่งถ้าหากเกิดจาก “กิเลส” ก็ถือว่าเป็นบาป หรือเป็นการกระทำที่ผิด เพราะในเมื่อเราทำตามกิเลส ปล่อยให้กิเลสบังคับเราได้ทุกครั้งที่ทำด้วยกิเลสนั้น วิชาของกิเลสจะต้องเกิดขึ้นในสันดานเสมอ และผลในภายนอกที่จะเกิดขึ้นนั้น ย่อมขึ้นอยู่กับเหตุอีก ๔ อย่าง คือ คติ อุประิ กาละและ ปโยคะ เหมือนกับเมื่อเราปลูกข้าว ซึ่งถ้าการปลูกนั้น ถูกต้องตามวิธีธรรมชาติ ก็ต้องได้ข้าวอย่างแน่นอน เช่น ทำนาได้ข้าวดี ได้ข้าวมาก แต่ไม่มีคนซื้อ เราก็ไม่อาจจะได้เงินจากการมีข้าว อย่างนี้เป็นต้น^{๔๓}

ต้นเหตุของ “กรรม” คือ “กิเลส” และ “กิเลส” เป็นตัวสำคัญกล่าวคือ อวิชชา ตัณหา^{๔๔} และอุปาทาน ถ้าหากว่าพูดอะไรหรือทำอะไร หรือคิดอะไรก็ตามด้วย “อวิชชา ตัณหา อุปาทาน” คิดไปตามกิเลส ทำไปตามกิเลส พูดไปตามกิเลสยอมให้กิเลสชักจูงไป กฎแห่งกรรมที่ปรากฏในหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงการมีอำนาจครอบคลุมวิถีชีวิตของมวลมนุษย ์ ผู้ประกอบกรรมใดๆ ไว้ไม่ว่าจะเป็นกรรมดี หรือกรรมชั่ว ก็ย่อมจะได้รับผลของกรรมนั้น อย่างยุติธรรม การที่เรามีชีวิตอยู่ในปัจจุบันนี้เปรียบเสมือนอยู่ในสนามแห่งการเลือกสรรค์แห่งการสร้างกรรมและเป็นสนามที่ซึ่งผลของกรรมที่มวลมนุษย ์ได้สร้างกรรมไว้ในชาติปางก่อน (กรรมเก่า) จะส่งผลให้เมื่อตามาทัน โดยกรรมนี้จะทำหน้าที่ของตนอยู่ตลอด โดยไม่ละเว้นทั้งผู้ที่กระทำดี จะได้รับผลดีเป็นสิ่งตอบแทนและผู้ที่กระทำชั่ว ก็จะได้รับผลชั่ว แต่เพราะความละเอียดประอบกับความสลับซับซ้อนของกรรมดังแสดงมาแล้ว จึงทำให้เกิดความสับสนในเรื่องกรรมแต่มนุษย์ทุกคนต่างก็แสวงหาความสุขเพราะเป็นสิ่งที่พึงปรารถนา และสิ่งที่มนุษย์ต้องการหลักไปให้ไกลแสนไกลนั้นคือความทุกข์ ซึ่งหนทางที่จะพ้นทุกข์ได้ก็คือไม่กระทำความชั่วไม่ว่าจะเป็นที่ลับและสถานที่แจ้ง

^{๔๒} พร รัตนสุวรรณ, **สมาธิและวิปัสสนา ในชีวิตประจำวัน สำนักค้นคว้าทางวิญญาณ**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญูญาณ, ๒๕๓๘), หน้า ๕๖-๕๗.

^{๔๓} เรื่องเดียวกัน หน้า ๕๘-๕๙.

^{๔๔} พระพุทธเจ้าทรงเปล่งอุทานวาทาในคราวแรกตรัสรู้ไว้ว่า เราแสวงหานายช่างคือตัณหาผู้สร้างบ้านเรือนคืออภิปพร่างกายยังไม่พบจึงต้องท่องเที่ยว ไปสู่สังสารวัฏ คือ การเวียนเกิดเวียนตาย ในสงสารเป็นอนกชาติ เพราะการที่ต้องเกิดบ่อยๆ เป็นความทุกข์ ในพระวาทาที่พระพุทธองค์อุทานนั้นแสดงว่า ตัณหาเป็นเหตุสำคัญในการสร้างภพชาติคือ สร้างให้มีชีวิตขึ้นมช. (ไทย) ๒๕/๑๕๓-๑๕๔/๗๙-๘๐.

สำหรับความชั่วที่มนุษย์พึงจะต้องหลีกเลี่ยงไปให้ไกลนั้น คือ อกุศลกรรมบถ ๑๐ หมายถึง การทำความชั่วทางกายกรรม วจีกรรม และมนกรรม รวม ๑๐ ประการ^{๔๕} ด้วยกันคือการ

การทำความชั่วทางกาย ๓ ประการ ได้แก่

การฆ่าสัตว์	(ปาณาติปาต)
การลักทรัพย์	(อทินนาทาน)
การประพฤตินิโคตในกาม	(กาเมสุมิชชาจาร)

การทำความชั่วทางวาจา ๔ ประการ ได้แก่

การพูดเท็จ	(มุสาวาท)
การพูดส่อเสียด	(ปิสุณวาจา)
การพูดคำหยาบ	(ผรุสวาท)
การพูดเพ้อเจ้อ	(สัมผัปปลาป)

การกระทำชั่วทางใจ ๓ ประการ ได้แก่

การเพ่งเล็งอยากได้ของผู้อื่น	(อภิชฌา)
การคิดร้ายต่อคนอื่น	(พยาบาท)
การเห็นผิดจากทำนองคลองธรรม (มิจฉาทิฎฐิ)	

ภิกษุทั้งหลาย ก็สิ่งที่ไม่เป็นธรรมและสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์เป็นไฉน คือ ปาณาติปาต ๑ , อทินนาทาน ๑, กาเมสุมิชชาจาร ๑, มุสาวาท ๑, ปิสุณวาจา ๑, ผรุสวาท ๑, สัมผัปปลาปวาจา ๑ , อภิชฌา ๑, พยาบาท ๑, มิจฉาทิฎฐิ ๑, นี้เรียกสิ่งที่ไม่เป็นธรรมและสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์^{๔๖}

พระพุทธเจ้าทรงตรัสสอนว่า เพื่อการทำความดีและสิ่งที่เป็นประโยชน์ทั้งต่อตนเองและผู้อื่น จะต้องไม่กระทำความในสิ่งที่ไม่เป็นธรรมและสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ซึ่งสามารถหาได้ง่ายและเป็นเหตุเกิดแห่งความทุกข์นั้นโดยสิ้นเชิง ดังพุทธพจน์ที่ว่า

กรรมไม่ดี ไม่มีประโยชน์เกิดขึ้น คนทำได้ง่าย ส่วนกรรมดีทั้งมีประโยชน์เกิดขึ้น คนทำได้ยากอย่างยิ่ง ผู้ใดเป็นโศกเขลาเบาปัญญา อาศัยความเห็นผิดเป็นชอบ ย่อมคัดค้านคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ทรงไกลจากกิเลส ผู้ประเสริฐทรงมีปกติอยู่โดยธรรม การคัดค้านคำสั่งสอน

^{๔๕} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๔๗/๓๔๒.

^{๔๖} อญ.ทสก.(ไทย) ๒๔/๑๗๑/๒๔๘.

และการเห็นผิดเป็นชอบของผู้นั้น ย่อมเสียดผลเพื่อฆ่าตน เหมือนขุยไผ่ฆ่าต้นไผ่ (ฉะนั้น) บุคคลทำตัวเองก็เศร้าหมองเอง ไม่ทำตัวเอง ก็หมดจดเอง ความบริสุทธิ์ ไม่บริสุทธิ์เป็นของเฉพาะตัว คนอื่นจะทำคนอื่นให้หมดจดหาได้ไม่ บุคคลไม่ควรเอาประโยชน์ของผู้อื่นแม้มากมาทำลายประโยชน์ของตนเองให้พินาศไป รู้จักประโยชน์ของตนเองแล้ว ควรชวนชวายเป็นเฉพาะในประโยชน์ของตนเท่านั้น ก่อน^{๔๗}

๒.๕ วงจรการเกิดกรรมตามแนวปฏิจสุมุปปาท

ในปฏิจสุมุปปาท อธิบายกระบวนการเกิดดับของสรรพสิ่งทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต ทั้งรูปธรรมและนามธรรม^{๔๘} ดังนี้

๑) อิมสุมี สติ อิทํ โหติ เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี

อิมสุสุปปาทา อิทํ อูปุปฺพชติ เพราะสิ่งนี้เกิดขึ้น สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น

๒) อิมสุมี อสติ อิทํ น โหติ เมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้ก็ไม่มี

อิมสุสฺ นิโรธา อิทํ นิรุชฺชติ เพราะสิ่งนี้ดับไป สิ่งนี้ก็ดับ

^{๔๙}

การที่สิ่งต่างๆ จะเกิดขึ้นดำรงอยู่และดับไปนั้นต้องมีปัจจัยต่างๆ สนับสนุนอุปถัมภ์เสมอ ไม่มีสิ่งใดตั้งอยู่ได้ตามลำพังตนเองแม้เพียงชั่วขณะเดียว ในฝ่ายรูป ธาตุ ๔ อาศัยกันและกันเกิดขึ้น แม้แต่จิตหรือวิญญาณแต่ละขณะก็ต้องอาศัยเหตุปัจจัยจึงเกิดดำรงอยู่และดับไปได้

ปฏิจสุมุปปาทเป็นหลักใหญ่ที่ครอบคลุมธรรมะได้ทั้งหมด แสดงให้เห็นอาการที่สิ่งทั้งหลายสัมพันธ์เนื่องอาศัยเป็นเหตุปัจจัยต่อกัน หากจำแนกแยกแยะปฏิจสุมุปปาท จะเห็นได้ว่าองค์ ๑๒ ของปฏิจสุมุปปาท หรือปัจจัยการนั้น จัดแบ่งตามหน้าที่ได้เป็น ๓ กลุ่ม ที่เรียกว่า

๑) วัฏฏะ ๓ หรือไตรวัฏฏ์ (วน ๓) กล่าวคืออวิชชา ตัณหา อุปาทาน เป็น กิเลส คือตัวสาเหตุ

ผลักดันให้คิดปรุงแต่งกระทำการต่างๆ เรียกว่า กิเลสวัฏฏ์ ๒) สังขาร (กรรม) ภพ เป็น กรรม คือกระบวนการกระทำ หรือกรรมทั้งหลายที่ปรุงแต่งชีวิตให้เป็นไปต่างๆ เรียกว่า กรรมวัฏฏ์

๓) วิญญาณ นามรูป สฬายตนะ ผัสสะ เวทนา เป็นวิบาก คือสภาพชีวิตที่เป็นผล แห่งการปรุงแต่ง

^{๔๗} พุ.ธ.(ไทย) ๒๕/๑๖๒-๑๖๖/๔๘-๔๙.

^{๔๘} ส. ม. (ไทย) ๑๙/๑๐๒๔/๕๔๓.

^{๔๙} ส. นิ. (บาลี) ๑๖/๒๑/๒๘.

ของกรรม และกลับเป็นปัจจัยเสริมสร้างกิเลส ต่อไปได้อีกเรียกว่า วิปากวิมฺวฏฺ วัฏฏะทั้ง ๓ นี้ หมุนเวียนต่อเนื่องเป็นปัจจัยอุดหนุนแก่กัน ทำให้วงจรแห่งชีวิตดำเนินไปไม่ขาดสาย”^{๕๐}

วัฏฏะ ๓ คือ กิเลส กรรม และวิปาก นี้มีกระบวนการทำงานร่วมกันอย่างใกล้ชิด เพราะ กิเลสเป็นเหตุให้ทำกรรม เมื่อทำกรรมแล้วก็ก่อให้เกิดวิปากตามมา วิปากก็เป็นเหตุให้เกิดกิเลส ต่อไปอีก เป็นสภาวะหมุนเวียนด้วยความเป็นทั้งเหตุและผลแห่งกันอยู่อย่างนี้ไม่มีวันสิ้นสุด ลักษณะของกรรมมีความสัมพันธ์กับลักษณะของการเกิด ซึ่งจะได้จำแนกตามกรรมที่เป็นปัจจัยต่อกันกับการเกิด คือการจำแนกกรรมตามสภาพที่สัมพันธ์กับวิปาก กล่าวโดยสรุป กิเลสภาวะ กรรม ภาวะ และวิปากภาวะ เป็นภาวะที่เกิดสืบต่อกันหมุนเวียนไปเป็นวงกลม เป็นเหตุปัจจัยซึ่งกันและกัน ตราบใดที่บุคคลยังติดกระแสของวัฏฏะด้วยการขจัดกิเลสภาวะให้หมดสิ้นไปไม่ได้ วัฏฏะทั้ง ๓ นี้ ก็จะครอบงำบุคคลทั้งในชีวิตปัจจุบันและชีวิตที่จะมีต่อไปในภายหน้าหลังจากตายแล้ว เพราะ ยังมีกิเลสภาวะเป็นแรงขับเคลื่อน บุคคลจึงทำกรรมดีบ้าง ชั่วบ้าง เป็นกลางๆ บ้าง เมื่อมีกรรม ภาวะเป็นเหตุ จึงมีวิปากภาวะเป็นผล จึงเป็นทั้งเหตุและผลในตนเอง ตราบใดที่กิเลสภาวะยังไม่ถูกทำลายลง สังสารวัฏของบุคคลก็ยังคงหมุนวนรอบแล้วรอบเล่าอยู่ตราบนั้น ต่อเมื่อเข้าถึงนิพพาน แล้ว วัฏฏะหรือสังสารวัฏของบุคคลก็สิ้นสุดลงการเกิดมีความสัมพันธ์กับกฎปฏิจจสมุปบาท คือ การที่เหล่าสรรพสัตว์ทุกรูปทุกนามต้องท่องเที่ยววนเวียน เกิด แก่ เจ็บ ตาย อยู่ในภพภูมิต่างๆ และเป็นไปอย่างไม่มีวันสิ้นสุดนี้ เรียกว่า สังสารวัฏ การเป็นไปอยู่หรือกระบวนการแห่งความเป็นไปของ สังสารวัฏ มีธรรมชาติปรากฏขึ้นด้วยการอิงอาศัยกัน และดับไป

ภพ เป็นปัจจัยให้เกิด ชาติ หมายความว่า เมื่อมีนามรูปที่จะต้องเกิด เพราะเหตุที่ปัจจัย ที่จะทำให้เกิดนามรูปมีพร้อมแล้ว ความเกิดของภพก็ต้องมี เปรียบเหมือนกับทารกที่เกิดในครรภ์ ของมารดา และเจริญเติบโตพอที่จะคลอดได้แล้ว ทารกนั้นก็ย่อมจะคลอดออกมา โดยปกติ จิต เป็นสภาพที่เกิดและดับรวดเร็วมาก เมื่อจิตเกิด นามก็เกิด รูปก็เกิด เมื่อจิตดับ นามก็ดับ รูปก็ดับ และก่อนจะดับ ก็ย่อมจะต้องมีความแก่ก่อน ความแก่ ก็คือ ความเปลี่ยนแปลงในส่วนชองนามรูป ในระยะตอนปลายก่อนที่จะถึงซึ่งการดับ ความแก่ชองนามและรูปซึ่งมีอยู่ทุกขณะจิต ^{๕๑} การเกิดใน พระพุทธศาสนามีปรากฏโดยนัยการตีความได้ทั้งแบบการเกิดใหม่แบบทุกขณะจิต (ส่วนนี้เรียกว่า

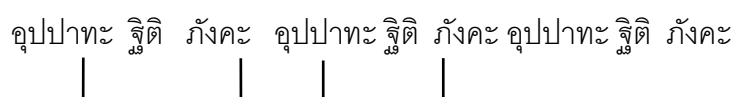
^{๕๐} อุนทสก.อ.(ไทย) ๓/๑๑๗-๑๑๘/๓๗๕

^{๕๑}พร รัตนสุวรรณ, **พุทธวิทยา เล่ม ๒**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ทางวิญญาน, ๒๕๓๗), หน้า ๔๒๑-๔๒๓.

เป็นไปตามนัยของพระอภิธรรมหรือแนวรั้วมาธิฐาน) และการเกิดใหม่แบบข้ามภพข้ามชาติ (ส่วนนี้เรียกว่า ตามนัยของพระสูตรเป็นแนวบุคคลาธิฐาน)

การเกิดใหม่แบบทุกขณะจิต

ในขณะที่คนเรายังมีชีวิตอยู่ในปัจจุบัน จิตของเราเกิดดับทุกขณะจิตเกิดดับ ๑ ขณะเรียกว่าจิต ๑ ดวง จิตแต่ละดวงมี ๓ ขณะย่อย คือเกิดขึ้น (อุปปาทะ) ตั้งอยู่ (ฐิติ) ดับไป (ภังคะ) จิตแต่ละดวงเมื่อเกิดขึ้นแล้วจะดำรงอยู่ชั่วเวลาสั้นมากแล้วก็ดับไป ก่อนจะดับไป (ภังคะ) จิตได้ส่งผลกระทบที่เก็บสะสมไว้ไปเป็นปัจจัยให้จิตดวงใหม่เกิดขึ้น (อุปปาทะ) ดังนั้นจิตดวงใหม่เกิดขึ้นเพราะอาศัยพลังกรรมของจิตก่อนหน้าที่เพิ่งดับไป และจิตดวงที่เกิดตามมานี้ก็ตั้งอยู่ชั่วขณะแล้วดับไปก่อนจะดับจิตนี้ก็ส่งปัจจัยต่อเนื่องให้จิตดวงใหม่เกิดขึ้นอีกตามภาพนี้

จะเห็นได้ว่า จิตนั้นจะเกิดดับต่อเนื่องกันเป็นสายโซ่อย่างนี้ ท่านเรียกว่ากระแสจิต (วิญญาณโสตะ) การสืบทอดกันเป็นกระแส เรียกว่า “สันตติ” แม้จิตจะเกิดดับทุกขณะ แต่ผลกรรมก็ไม่สูญหายไป พร้อมกับการดับของจิตแต่ละดวง เพราะจิตจะส่งทอดผลกรรมให้จิตดวงใหม่เก็บรักษาต่อไปก่อนที่ตัวเองจะดับลง จิตดวงใหม่จึงเป็นทายาทรับมรดกกรรมของดวงจิตที่เพิ่งดับไป ความจำและประสบการณ์ก็ถูกส่งทอดต่อเนื่องกันไปอย่างนี้ จิตดวงเก่าที่เพิ่งดับไปกับจิตดวงใหม่ที่เกิดตามมา จะเป็นอันเดียวกันก็ไม่ใช่จะแตกต่างกันก็ไม่เชิง (น จ โส น จ อญญะ) ที่ว่าไม่ใช่สิ่งเดียวกัน เพราะจิตดวงเก่าได้ดับไปแล้วและมีจิตดวงใหม่เกิดขึ้นแทนที่ ที่ว่าไม่แตกต่างกันโดยสิ้นเชิง ก็เพราะจิตดวงใหม่รับผลกรรม และประสบการณ์เป็นมรดกทั้งหมดมาจากจิตดวงก่อน และจิตดวงใหม่ที่เกิดขึ้นมานั้นก็ส่งมรดกให้จิตดวงต่อมารับไปเช่นกัน จิตนับล้านๆ ดวงในกระแสจิตของชีวิตหนึ่งเกิดดับติดต่อกันไปอย่างนี้

จิตของคนเช่นเดียวกับดวงไฟฉาย กิเลสต่างๆ เหมือนกับกระจกสีที่ห่อหุ้มดวงไฟนั้น จิตที่มีความโลภห่อหุ้มก็จะมองแต่สิ่งที่น่าปรารถนาน่าอยากได้ จิตที่มีความโกรธห่อหุ้มก็มักจับผิดคนอื่น จิตที่มีกิเลสห่อหุ้ม จะไม่สามารถเปิดเผยสิ่งต่างๆ ให้ปรากฏตามความเป็นจริง เช่นเดียวกับดวงไฟที่มีกระจกครอบเป็นสีเขียว แสงไฟจึงเป็นสีเขียว และทำให้สิ่งต่างๆ ปรากฏเป็นสีเขียวไปด้วย จิตของปุถุชนที่ถูกกิเลสห่อหุ้มมักบิดเบือนภาพที่ปรากฏให้ต่างจากความเป็นจริง เมื่อเรามองใครสักคน เรามักตัดสินเขาไปตามอำนาจกิเลสว่าสวยหรือไม่สวย น่ารักหรือไม่ซัง ถูกชะตาหรือไม่

ถูกชะตา นี่แสดงว่าเราไม่ได้มองเขาตามความเป็นจริง เราปรุงแต่งไปตามอำนาจกิเลส สิ่งที่ปรุงแต่งจิตมีฝ่ายดีและฝ่ายเลว

พุทธทาสภิกขุให้ทัศนะเกี่ยวกับหลักปัจจุสมุปบาทที่เกิดขึ้นได้ อยู่ในอดีต เมื่อตาสัมผัสกับรูปเกิดจักขุวิญญาณ ชอบหรือไม่ชอบใจ เป้นั้นหรือทุกข์ในขณะนั้น กล่าวคือ “การเกิด-ดับทุกข์ ไม่ใช่ติดหรือถึง ๓ชาติ จึงมีปัจจุสมุปบาทครอบรอบ แต่ ว่าเป็นอดีตใจเดียวเท่านั้นมีปัจจุสมุปบาทครอบรอบได้ทั้งรอบก็ได้ กล่าวคือบัดนี้ แต่ว่าเมื่ออดีตใจเดียว เพียงหายใจเขาออก ก็เป้นั้นครอบรอบไม่ติดหรือเป้นชาติๆ แล้วถึง ๓ ชาติ

ด้วยว่าจิตกระทบกับรูป เกิดจักขุวิญญาณขึ้นมา ประกอบอยู่ ด้วยอวิชชา เพราะไม่รู้ธรรมะ (ไม่รู้ตามความเป็นจริง) อวิชชาจึงปรุงแต่งให้เกิดสังขาร...ตามธรรมดา จิตกายจิตใจไม่ อยู่ได้ลักษณะที่จะเป้นทุกข์ ได้แต่จะมีอวิชชามาปรุงแต่ง ให้เปลี่ยนมาอยู่ ในลักษณะที่อาจจะเป้นทุกข์ ดังนั้นจึงเรียกว่านามรูปก็เพิ่งเกิด เป้นเหตุให้เกิดอายตนะ”^{๕๒} เพราะเหตุนี้ การสัมผัสแต่ละครั้งจึงพรหมที่จะเป้นทุกข์ บัดนี้ โดยมากไม่ เข้าใจในสัจจะทุกสิ่งเป้นอย่างดีความโดยภาษาธรรมะ หรือภาษาปัจจุสมุปบาท

ด้วยว่าจิตเกี่ยวกับเรื่องกระบวนการธรรมปัจจุสมุปบาทนี้มีอยู่ ไ้ค้นเป้นประจำวัน และประสพดังที่พุทธทาสภิกขุกล่าวเปรียบเทียบไว้ กล่าวคือ “มีเด็กคนหนึ่งทำตุ๊กตาแตกแล้วอาเธอนี้มาคิดแหม ฉันอยู่ ถัดไป แล ฉันอร คงให้ฉันทำลายเป้น เรื่องทางมโนวิญญาณ ไม่ ใช้จักขุวิญญาณแล้ว ก็คือ เขานึกคิดขึ้นมาถึงตุ๊กตาที่แตกเป้น เรื่องความคิดที่เป้นธรรมารมณ ได้ธรรมารมณกับใจสัมผัสกันทำให้เกิดมโนวิญญาณ รู้ถึงเรื่องที่ทำตุ๊กตาแตก...”^{๕๓}

เพราะการสรุบนามรูป คือ กายกับใจในขณะนั้น ให้ เปลี่ยนไปเป้นนามรูปที่จะเป้นที่ตั้งของอายตนะที่จะเป้นทุกข์อายตนะนั้น ก็จะสรุให้สัมผัสสะชนิดที่เป้นตั้งของความทุกข์เกิด เวทนา ตัณหา อุปาทาน จนเป้นทุกข์ ได้จนอร คงให้ฉันครั้งหนึ่ง ทั้งที่ตุ๊กตามันแตกมาหลายวัน หลายอาทิตย์ ในทางความคิดที่ปรุงแต่ง ว่าเป็นภาวะเวียนวน เรียกว่า ปัจจุสมุปบาทมีอยู่ ไ้ค้นเป้นประจำวัน

^{๕๒} พระมหาบุรณะ ชาตเมโธ , ศึกษาอิทธิพลของอายตนะ (สื่อ) ที่มีต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต , วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต , (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย , ๒๕๔๓) , หน้า๓๒.

^{๕๓} พุทธทาสภิกขุ, ปัจจุสมุปบาท หลักปฏิบัติอริยสัจที่สมบูรณฉบับ, หน้า ๔.

ตัวอย่างวงจรปฏิเสธสมุบัติที่เกิดขึ้นทางใจ (มโนทวาร) กล่าวคือ “มีหญิงสาวคนหนึ่ง
เห็นคนรักไปคหวกับหญิงอื่น เขาก็มีใจ อิจฉา เหมือนกับมีไฟเผาหัวใจนั้น ภายในชั่วอึดใจเดียว
หลังจากที่เห็นคนรักไปคหวกับหญิงอื่น นี่หมายความว่า ตากระทบกับรูปนั้น รูปของคนรักที่คหวอยู่ ก
กับผู้อื่นคนอื่น เป็น ผัสสะ ทำให้เกิด เวทนา ไม่ยินดี ไม่มีความสุข...” ^{๕๔}

อยางไรก็ดี มีหลักปัจจุสมุปบาทอีกอย ายที่เป็ นขั้ระบวนเกิดดับแบบครบวงจรที่จะ เป็ นกัฏท เป็นไปเต็มรอบหรือสายหนึ่งครบทั้ง ๑๑ อาการ หรือตัวอย ายขั้ "ชั่วขณะที่ถูกสะไก เห็น หน้ผัวอดัดอัครอนรรนใจอยู่ ขั้ชั่วอดีตใจเดียวเท นั้น ก็เป็ นขั้ปัจจุสมุปบาท เป็ นขั้ปครบทั้ง ๑๑ อาการ เขาเห็นด วะตาแล้ว สัสร้างจักขุวิญญานชนิดที่เปลี่ยนนามรูปมาพร ดัซึ่งจะเป็ นกัฏท สั อยาดนะที่เป็ นกัฏท สัสร้างผัสสะที่เป็ นกัฏท...เพราะไม ขอบหน้ผัว ก็มีอุปาทานเป็ นกัฏทเป็ นกัฏท เป็ นกัฏทที่เกลียดหน้ผัวแล้ว กัเป็ นกัฏทพอควรที่จะทำให้อง เห็นว เรืองนี้เกิดขึ้นขณะๆ เดียวมี ครบแล้วกันหนึ่ๆ เกิดไม รุ้อจอรอบ ไม ไวรือเดียว" ฯ

จากประเด็นนี้ เห็นว่าความคิดเกิดดับอยู่ตลอดเวลา ไม่มีความคิดที่ยืนยาวตลอดทั้งวัน หรือแม้กระทั่ง ความคิดเกิดอยากได้อะไร ค้นหา เกิดอยากเพราะมีเวทนา ความรู้ สึกอยากเพราะมีผัสสะการกระทบสัมผัส เป็นต้น จึงมีชาติเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไปเป็ที่สุด นี่คือ ขณะเดียวมีความคิดเดียว ครบ ๑๑ อาการการเกิดแบบข้ามภพข้ามชาติ

การเกิดแบบข้ามภพชาติ ซึ่งได้แบ่งเป็น ๓ กาล คือ อดีต ปัจจุบัน และอนาคต อดีต ได้แก่ อริชชา สังขาร ปัจจุบันได้แก่ วิญญาณ นามรูป สฬายตนะ ผัสสะ เวทนา ตัณหา อุปาทาน ภพ อนาคตได้แก่ ชาติ และชรามรณะ^{๕๖}

การเกิดแบบข้ามภพข้ามชาติ มีกระบวนการไม่ต่างจากการเกิดของจิตใน
ชีวิตประจำวัน หมายความว่า จิตดวงสุดท้ายในชาตินี้ เรียกว่า “จิตจิตร” เพราะเป็นจิตที่เคลื่อนย้าย
ภพ (จิต) ออกจากร่างกายที่ปราศจากลมหายใจ ขณะที่จิตจิตรดับลง ซึ่งได้ส่งพลังกรรมและผลรวม
ของประสบการณ์ในชาตินี้ ไปก่อให้เกิดจิตดวงใหม่ขึ้นในร่างกายใหม่ของชาตินี้

๕๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖-๑๘.

๕๕ เรื่องเดียวกัน หน้า ๕๙.

^{๕๒} พ.อ.(พิเศษ) ปาน จันทวานตร, ปฏิจจสมปบาทคืออย่างนี้, หน้า ๑๙ - ๒๐.

พุทธทาสภิกขุ ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับการเกิดแบบข้ามภพข้ามชาติว่า “ชาตินั้นมีอยู่ที่นี่ เดียวนี้ ในวันหนึ่งๆ ไม่ต้องตายแล้วไปเกิดใหม่ เดียวนี้ ภพ หรือ ชาติในภพชาตธรรมมีวันหนึ่งหลาย หนคือ เกิดตัวกูของกูหนึ่ง ก็เรียกว่ามีภพมีชาติหนึ่งแล้ว เดือนหนึ่งก็ได้หลายร้อยหน ปีต่อไปก็มีหลายพันหน หลายพันภพชาติ แล้วตลอดชาตินี้ก็มีย่อยหมื่นหลายแสนภพชาติ ฉะนั้น จะต้องรู้จักสิ่งที่เรียกว่า ภพ ว่าชาติ ที่มีอยู่ในชีวิตประจำวันหนึ่งหลายๆ หน” ^{๕๗}

โดยสรุปคือ เมื่อมีกิเลสหรือตัณหาที่จะไปเกิดอีก เพราะในทางพุทธศาสนาเรียกว่า ตัณหาพาไปเกิดอีก โดยจะไปเกิดในกำเนิดใดกำเนิดหนึ่งตามกรรมที่ทำไว้ เมื่อกล่าวตามกำเนิด แล้ว มนุษย์ก็มีได้มาจากแหล่งกำเนิดที่สูงส่งกว่าบรรดาสัตว์ทั่วไป แต่กลับอยู่ในฐานะเดียวกับสัตว์ อื่น เช่น สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมที่กำเนิดโดยอาศัยครรภ์ (มดลูก) เหมือนกับมนุษย์เป็นต้น ในโอกาส โลก (โลกอันเป็นที่อยู่) ซึ่งเป็นที่อยู่ของหมู่สัตว์นี้ มีสัตว์อาศัยอยู่นานาชนิด ^{๕๘} จัดอยู่ใน ๔ กำเนิด นั้น

แนวคิดเรื่องกำเนิด เป็นทฤษฎีที่พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญมาก โดยเฉพาะ “โอปปาติกะกำเนิด” หมู่สัตว์ในชลาพุชะกำเนิด อ้นทชะกำเนิดและสังเสทชะกำเนิด เกิดขึ้น ดำรง อยู่ และตายไปย่อมปรากฏประจักษ์แก่ประสาทสัมผัส มนุษย์ส่วนใหญ่จึงเชื่อว่ามีจริง

ในปายาสีราชัญญสูตร ได้สรุปสาระสำคัญ เรื่อง โลกนี้โลกหน้า ไว้ ๕ ประการ คือ ๑) โลกอื่นนอกจากมนุษย์โลกนี้มีอยู่จริง ๒) คนตายแล้ว (ถ้ายังมีกิเลสอยู่) ก็ยังมีการเวียนว่ายตาย เกิดอีกจริง ๓) กฎแห่งกรรมมีจริงและส่งผลต่อความเป็นไปในชีวิตของคนเราได้จริง ๔) เทวดาซึ่งเป็นสภาพชีวิตอย่างอื่นนอกเหนือออกไปจากมนุษย์มีอยู่จริง ๕) การทำบุญด้วยการให้ทานเป็นต้น มีผลต่อวิถีชีวิตในโลกนี้และโลกหน้าได้จริง ^{๕๙}

ทฤษฎีเรื่องโลกมีรายละเอียดแพร่หลายพิสดารในคัมภีร์พระพุทธศาสนาชั้นอรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา ปกรณ์วิเสส ทั้งๆ ที่โลกบางชนิดเป็นสิ่งที่ไม่สามารถประจักษ์ชัดด้วยประสาทสัมผัส ของมนุษย์ปุถุชนแต่ละคน เมื่อมีการศึกษาเนื้อหาเฉพาะในคัมภีร์ แต่ไม่เคยประจักษ์ชัดด้วย

^{๕๗} พุทธทาส ภิกขุ, ปฏิจจสมุปบาท หลักปฏิบัติจริยวัตรที่สมบูรณ์แบบ, หน้า ๔๐ - ๔๑.

^{๕๘} พระมหาสมจินต์ สุมมาปัญญา (วันจันทร์), นรกและสวรรค์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท, หน้า ๒๓.

^{๕๙} อจ.ติก. (ไทย) ๒๐/๖๖/๒๖๑, ว.วชิรเมธีภิกขุ, DNA ทางวิญญาณ, (กรุงเทพมหานคร: เนชั่นบุ๊คส์, ๒๕๔๕), หน้า ๑๒๐.

ประสาทสัมผัส จึงเกิดคำถามตามมาว่า โลกอื่นนอกจากโลกมนุษย์คืออะไร มีจริงหรือไม่ ข้อสงสัยนี้เกิดมีแก่นมนุษย์ปุถุชนทั่วไป

เมื่อกล่าวถึงโลก คือหมู่มสัตว์ในชาลาพุทธะกำเนิด^{๖๐} อัมตชะกำเนิด และสังเสทชะกำเนิด ย่อมสามารถเข้าใจกันได้ง่ายขึ้น เพราะเคยประจักษ์แก่ประสาทสัมผัสมาแล้ว แต่เมื่อพูดถึงโลกคือหมู่มสัตว์ในโอปปาติกะกำเนิด คือพวกเทวดา สัตว์นรก เปรต และพวกอมนุษย์เป็นต้น มักมีคำถามตามมาว่า มันคืออะไร อยู่ที่ไหน มีการวิเคราะห์ไปในรูปแบบต่างๆ และเป็นไปอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะเมื่อมีการนำทฤษฎีปรโลกมาเทียบเคียง บางกลุ่มแนวคิด

สรุปว่า สัตว์ในโอปปาติกะกำเนิดก็คือสัตว์ที่อาศัยอยู่ในปรโลกนั่นเอง แต่บางกลุ่มมีแนวคิดตรงกันข้าม คำว่า “ปรโลก” ไม่ได้หมายถึงโลกของสัตว์ ในโอปปาติกะกำเนิดแต่เป็นโลกของมนุษย์ ที่จะถึงวันข้างหน้า เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในวันนี้คือโลกของมนุษย์ในวันนี้ เหตุการณ์จะเกิดในวันพรุ่งนี้และวันต่อไป คือ ปรโลกของมนุษย์ในวันนี้ แนวคิดทั้ง ๒ นี้^{๖๑} สามารถนำมาเชื่อมต่อกันได้ เมื่อมีการตีความหมายของคำว่า “ปรโลก”^{๖๒} เป็น ๒ นัย คือ ๑) ปรโลก หมายถึง โลกหน้า เป็นสถานที่ที่มนุษย์และสัตว์อื่นที่ยังมีกิเลสต้องไปเกิดหลังการตายจากความเป็นมนุษย์หรือความเป็นสัตว์นั้นๆ ในขณะนี้แล้ว ๒) ปรโลก หมายถึง โลกอื่น คือสถานที่อยู่อาศัยของสัตว์ในแต่ละกำเนิด^{๖๓}

ในพระไตรปิฎกปรากฏหลายแห่งหลายสูตรได้แสดงภาพและภูมิ หรือสถานที่อยู่และระดับชั้นสำหรับสัตว์ประเภทต่างๆ โดยจำแนกออกเป็นภาพ ๓ และภูมิ ๓๑ อาจเรียกได้ว่า เป็นทฤษฎีจักรวาลวิทยาของพระพุทธศาสนา กล่าวถึงสัตว์หลายประเภทที่มีอยู่ในเอกภพนี้ จากชั้นที่มีร่างกายหยาบและมีอาหารหยาบที่สุด จนถึงชั้นที่มีร่างกายและอาหารละเอียดที่สุด ตามตารางดังนี้

^{๖๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๗.

^{๖๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๘.

^{๖๒} ในเวปุลลปัพพตสูตรมีพุทธพจน์ว่า “เมื่อบุคคลหนึ่งเกิดแล้วตาย และตายแล้วเกิดเวียนอยู่ในสังสารวัฏตลอดกาล ถ้ามีผู้คอยรวบรวมกระดูกของเขาคนเดียวไว้ เขาจะมีกองกระดูกสูงใหญ่เท่าภูเขาเวปุลละ”, ชุ.อิติ. (ไทย) ๒๕/๒๐๒/๑๗๔.

^{๖๓} โลกของสัตว์ในชาลาพุทธะกำเนิด เป็นโลกอื่นของสัตว์ในอัมตชะกำเนิด สังเสทชะกำเนิด และโอปปาติกะกำเนิดในขณะเดียวกัน โลกของสัตว์ในอัมตชะกำเนิด เป็นโลกอื่นของสัตว์ในชาลาพุทธะกำเนิด สังเสทชะกำเนิดและโอปปาติกะกำเนิด สัตว์ในแต่ละกำเนิดก็จะมองสัตว์ในกำเนิดอื่นจากกำเนิดของตนว่า “เป็นโลกอื่น” อย่างนี้

ตารางแสดงภพภูมิ

ภพ	ภูมิ	ลักษณะ	การเสวย	คติ
๑.อรูปภพ	อรูปพรหม ๔	พลังงาน	สุขในนิมิต	สุคติ
๒.รูปภพ	รูปพรหม ๑๖	สารละเอียด	สุขในนิมิต	สุคติ
	สวรรค์ ๖	สารละเอียด	กามทิพย์	สุคติ
	มนุษย์ ๑	สสารหยาบ	กามหยาบ	สุคติ
๓.กามภพ	ดิรัจฉาน ๑	สสารหยาบ	กามหยาบ	ทุคติ
	อสุรกาย ๑	สารละเอียด	กามหยาบ	ทุคติ
	เปรต ๑	สารละเอียด	กามหยาบ	ทุคติ
	นรก ๑	สารละเอียด	กามหยาบ	ทุคติ

จากตารางแสดงให้เห็นว่า ชั้นที่มีร่างกายหยาบและมีอาหารหยาบที่สุด จนถึงชั้นที่มีร่างกายและอาหารละเอียดที่สุด ในระหว่างการเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในวงจรแห่งสังสารวัฏนี้ ภูมิที่สรรพสัตว์จะต้องไปเกิดตามแรงกรรม ที่กระทำไว้มีภพภูมิใหญ่ๆ ๓ ภพภูมิใหญ่ๆ เรียกว่า “ไตรภูมิ”^{๒๔} และภูมิ ๓๑ ภูมีย่อย โดยแบ่งออกดังต่อไปนี้^{๒๕}

๑) กามภพ ได้แก่ ภพ ^{๒๖} หรือแดนที่ขึ้นอยู่กับกามอันเป็นอยู่ของสัตว์ผู้เสพกาม คือ สิ่งที่น่ารักใคร่ น่าพอใจ มีทั้งที่เป็นสุคติภูมิ ^{๒๗} และทุคติภูมิ คือ สถานที่อยู่ของผู้ที่ยังท่องเที่ยวใน

^{๒๔}ฐิติวณฺโณ ภิกขุ, **ตายแล้วไปไหน**, (กรุงเทพมหานคร:มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๐), หน้า ๑๔-๑๕.

^{๒๕}เสฐียรพงษ์ วรรณปก, **พระพุทธศาสนาทัศนะวิจารณ์**, (กรุงเทพมหานคร :อมรินทร์, ๒๕๒๙), หน้า ๑๕๔.

^{๒๖}ภพ อีกอย่างหนึ่ง ได้แก่ กรรมภพ (บุญญาภิสังขาร อบุญญาภิสังขาร อเนญาภิสังขาร) กับอุปปัตติภพ (กามภพ อรูปภพ สัญญาภพ อสัญญาภพ เนวสัญญานาสัญญาภพ เอกโวการภพ จตุโวการภพ ปัญจโวการภพ), (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ**, หน้า ๙๙,วิสุทธิ.(ไทย) ๓/๓๖๙).

กามภพ ยังมีความยึดติดยินดีพอใจในการเสพเสวยสิ่งที่น่ารักใคร่น่าพอใจอยู่ ไม่ตั้งความปรารถนาที่จะหลุดพ้นไปจากภาวะ

๒) รูปภพ ได้แก่ ภพเป็นที่อยู่ของพรหมผู้ที่บรรลุนิพพาน มีรูปร่างกายที่ละเอียดที่สุดกว่าเทวดา ภพหรือภุมินีนี้แม้จะมีความละเอียดประณีตสุขุมกว่ากามภพแต่ยังนับว่าอยู่ในกามภพอยู่ ยังยินดีพอใจในสิ่งที่ดียิ่งขึ้นไปอีก เพียงแต่มีความละเอียดยิ่งขึ้นกว่ากามภพ

๓) อรูปภพ ได้แก่ ภพเป็นที่อยู่ของพรหมที่ไม่มีรูปร่าง มีแต่นามขันธ์ ๔ (พลังงานจิต) เป็นสถานที่ ที่รองรับผลของอรูปาวจรนิพพาน ไม่มีรูปขันธ์ ดังเช่นในกามภพและรูปภพ มีเพียงพลังงานจิตคงอยู่ ซึ่งมีปรากฏในภพภูมิต่าง ๆ

ทุกติภูมิ หรือ อบายภูมิ ๔ หมายถึง แดนหรือภูมิกำเนิดที่ปราศจากความเจริญ มี ๔ อย่าง คือ^{๖๘}

๑) นรก คือ แดนที่ไร้ความสุข ไม่มีความชื่นใจ มีแต่ทุกข์โดยส่วนเดียว ได้แก่ มหานรก ๘ ขุม^{๖๙} มีสญชีวนรก เป็นต้น อุตสทนรก ๑๖ ขุม มีกุกกูลนรก เป็นต้น และโลกันตนรก ผู้ที่ไปเกิดในนรกขุมต่างๆ ที่ประกอบด้วยโทษะ คือ ความโกรธเป็นหลักใหญ่

๒) เปรต คือ แดนที่อดอยาก หิวกระหาย เต็มไปด้วยความทุกข์ทรมานปราศจากความสุขสบาย ส่วนสัตว์ที่ไปเกิดในเปรตวิสัย คือ โลกจิต ผู้ที่มีจิตเป็นโลภะ ความอยากได้อย่างยิ่งยวดเป็นเจ้าเรือน

^{๖๗} มีสวรรค์อยู่ ๖ ชั้น เป็นสวรรค์ที่ยังมีเพศหญิงเพศชายอยู่และยังเสวยกามคุณ อันได้แก่สวรรค์ชั้นจาตุมหาราช ชั้นดาวดึงส์ ชั้นยามา ชั้นดุสิต ชั้นนิมมานรดีและชั้นปรนิมมิตวสatti มนุษย์ภูมินี้เป็นภูมิที่สำคัญยิ่งที่จะมีโอกาสปฏิบัติตนเพื่อให้บรรลุเป้าหมายสูงสุดทางพุทธศาสนา คือพระนิพพาน

^{๖๘} พระเทพเวที, พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๗๗.

^{๖๙} ในอุกฤษฏสร พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงบุคคลผู้ไปนรก เพราะได้ทำความชั่ว, อุง.ติก. (ไทย) ๒๐/๑๔๗/๓๙๕, ในมหาสิหนาทสูตร ตรัสกับพระสารีบุตรว่า สังสารวัฏที่เราไม่เคยท่องเที่ยวไปตลอดกาลนานนี้หาได้ยาก ยกเว้นเทวโลกชั้นสุทธาวาสเท่านั้น ที่ไม่เคยเสด็จ เนื่องจากบุคคลที่จะไปเกิดที่เทวโลกชั้นสุทธาวาสจะต้องเป็นพระอนาคามี และได้จุตถกนิพพาน เมื่อไปบังเกิดแล้วจะสำเร็จเป็นพระอรหันต์ ปรีณิพพานบนภูมินั้น ไม่ไปเกิดอีก ส่วนบุคคลผู้เกิดในภูมิอื่น หากว่าสำเร็จเป็นพระอรหันต์ก็จะปรีณิพพานไปในภูมินั้นไม่เกิดในภูมิอื่นอีก หากว่าไม่สำเร็จตายไปในภูมินั้นแล้วก็จะท่องเที่ยวไปเกิดในภูมิอื่นในบรรดา ๓๑ ภูมิตามสมควรแก่กรรมที่นำไปเกิด, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๖๐/๑๒๓-๑๒๔, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๖๐/๑๖๓.

๓) อสุรกาย คือ แดนที่มีแต่ความเศร้าหมอง คือ พวกอสูรทั้งหลาย แม้กัญชกาสูรเป็นต้น จัดอยู่ภายในเปรตเช่นกัน ผู้ที่เกิดเป็นอสุรกาย คือ คนที่มีใจประกอบด้วยโทสะ คือ ความโกรธ (โทสจิต) เช่นเดียวกับผู้ที่เกิดในนรก

๔) ตีรจันาน คือ แดนที่ลำบาก เป็นดินแดนสำหรับผู้ที่มีโมหจิต คือ จิตที่ประกอบด้วยโมหะ ความลุ่มหลงเป็นตัวนำเกิดในกำเนิดสัตว์เดรัจฉาน เป็นหนอน แมลง ตั๊กแตน งู นก สุนัข บ้านและสุนัขจิ้งจอก เป็นต้น

ดังนั้น ในมนุษยภูมิ^{๗๐} กล่าวถึงสัตว์ที่เกิดในมนุษยภูมิ คือ สถานที่อยู่ของมนุษย์ คือ ผู้ที่มีจิตใจสูงด้วยคุณธรรมผู้ที่จะมาเกิดในภูมินี้ต้องเป็นคนที่มียุทธธรรม คือ ธรรมที่ทำให้เกิดเป็นมนุษย์และจะส่งผลให้เกิดเป็นมนุษย์สืบต่อไป ได้แก่ เบญจศีลและเบญจธรรม มนุษย์ภูมิถือว่าเป็นสุคติ มนุษย์แม้จะได้ชื่อว่าเป็นผู้มีบุญหรือความดี จึงได้เกิดมาเป็นมนุษย์

ในส่วนของเทวภูมิ ๖ ชั้นนั้น ได้แก่ โลกของเทวดา เป็นภูมิที่ดีเลิศกว่ามนุษย์ทุกชั้น เป็นดินแดนที่มีความเพลิดเพลินเจริญรุ่งเรืองด้วยอานุภาพแห่งคุณความดีของตนที่กระทำมา เป็นดินแดนที่น่าใคร่ น่าปรารถนา น่าพอใจ มีแต่ความสุขโดยส่วนเดียว เป็นขั้นของการเสวยผลของความดีด้วยของที่เป็นทิพย์ ๑๐ อย่าง คือ ๑) อายุ ๒) วรรณะ ๓) สุข ๔) ยศ ๕) อภิปไตย ๖) รูป ๗) เสียง ๘) กลิ่น ๙) รส และ ๑๐) โภกฐัพพะ (ผัสสะที่ละเอียดอ่อน)^{๗๑}

การเกิดที่แตกต่างกัน

ภูมิทั้งหมดข้างต้นนั้น เป็นสถานที่รองรับหรือเป็นแดนเกิดของสรรพสัตว์ที่ต้องเวียนว่ายตายเกิด หมุนเวียนกันไป อย่างไม่มีที่สิ้นสุด ตราบใดที่ยังทำกรรมอยู่ ก็จะต้องเกิดอยู่อีก จนกว่าจะบรรลุความเป็นพระอรหันต์ บาปบุญก็จะไม่ส่งผลอีกต่อไป เปรียบเสมือนกับเปลวไฟที่ข้างเหล็กตีเหล็กด้วยค้อนเหล็กจนเกิดเปลวไฟ แต่ข้างเหล็กก็ไม่ว่าไฟนั้นไปในที่แห่งใด พระอรหันต์ผู้หลุดพ้นจากน้ำ คือ “กามคุณ” แล้ว ถึงความสุขอันสมบูรณ์ (นิพพาน) ย่อมพ้นจากคำว่า ตายและเกิด ฉะนั้น

การเกิดในโลกมนุษย์เป็นการเกิดของคนที่มีอาศัยครุภเกิด โดยมีแม่พ่อเป็นเชื้อให้ด้วยการผสมพันธุ์ อาศัยธรรมชาติ อาศัยอาหาร เป็นชีวิตที่ประกอบด้วยธาตุธาตุต่าง ๆ มีร่างกายที่

^{๗๐} นิยะดา เหล่าสุนทร, ไตรภูมิพระร่วง การศึกษาที่มา, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แม่คำผาง, ๒๕๔๓), หน้า ๑๑.

^{๗๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๗๗.

หยาบกว่าโอปปาติกะ มีขนาดจำกัดตามแบบของตนมีน้ำหนักเนื้อที่ ตายแล้วมีซากเหลืออยู่ คติของสัตว์กายหยาบผู้ตายแล้วเท่านั้น แม้การเกิดขึ้น ดำรงอยู่และตายไปของสัตว์ที่มีร่างกายละเอียด คือ สัตว์ในโอปปาติกะกำเนิด^{๗๒} ซึ่งมนุษย์ปุถุชนก็ไม่สามารถประจักษ์ได้เช่นกัน และอีกความหมายหนึ่ง การผุดขึ้นโดยไม่ต้องอาศัยพ่อแม่ แต่เกิดโดยการอาศัย อดีตกรรม ซึ่งได้แก่ สัตว์นรก เปรต เทวดา และพรหม^{๗๓}

ชีวิตคนเราตั้งอยู่ในสถานะแห่งการเปลี่ยนแปลง เป็นไปตามเหตุตามปัจจัย มีการเกิดขึ้นตั้งอยู่และดับไปในที่สุด คนทุกคนรู้ได้ก็แต่วันเกิด แต่ไม่รู้ล่วงหน้าถึงวันตายว่าจะตายเมื่อไร เพราะทุกคนอาจตายได้ตลอดเวลา บางคนตายตั้งแต่อยู่ในท้อง บางคนคลอดออกมาแล้วตาย บางคนตายในวัยเด็ก บางคนตายในวัยหนุ่มวัยสาว บางคนตายตามอายุขัย ฉะนั้นความตายของบุคคลทั้งหลาย ไม่ได้สิ้นสุดเพียงเท่านั้น หมู่สัตว์ทั้งหลายที่ถูกอวิชชาปิดขวาง ถูกตัณหาผูกไว้ จึงต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในวัฏสงสารต่อไป เพราะชีวิตของมนุษย์มีลักษณะเป็นวงกลม คือมีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป สืบต่อเนื่องกันอยู่เช่นนี้ ตายจากภพนี้ก็ไปเกิดภพใหม่ไม่จบสิ้น สาเหตุที่มนุษย์ต้องมาเวียนว่ายตายเกิดอยู่อย่างไม่รู้จกจบสิ้นเช่นนี้ เพราะมนุษย์ยังมีกิเลสตัณหาอยู่ หากหมดกิเลสตัณหาเมื่อใด ก็จะไม่กลับมาเวียนว่ายตายเกิดอีกต่อไป จนกว่าเราจะละกิเลสตัณหาทั้งหลายทั้งปวงให้หมดจดอย่างสิ้นเชิงแล้ว ชีวิตของเราจึงจะเป็นอิสระ ไม่ตกอยู่ในวงเวียนแห่งวัฏจักร ซึ่งมีความสัมพันธ์กับกิเลสและกรรมกับการเกิด (อวิชชา-ผัสสะ เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ) (นิโรธวาร)

๒.๖ เกณฑ์การตัดสินกรรมดี – กรรมชั่ว

กรรมดี เรียกว่า “กุศลกรรม” กรรมชั่ว เรียกว่า “อกุศลกรรม” กรรมทั้ง ๒ ประเภทนี้มีเกณฑ์ตัดสินดังนี้

๑. พิจารณาตามมูลเหตุของกรรมว่า การกระทำนั้นมีเจตนาเป็นเช่นใด ถ้าเป็นเจตนาดีเกิดจากกุศลมูล คือ อโลภะ อโทสะ อโมหะการกระทำนั้นดี เป็นกุศลกรรม ถ้าเป็นเจตนาไม่ดีเกิดจากอกุศลมูล คือ โลภะ โทสะ โมหะ การกระทำนั้นไม่ดี เป็นอกุศลกรรม

^{๗๒} พระมหาสมจินต์ สมฺมาปญฺโญ (วันจันทร์), **นรกและสวรรค์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท**, สาขาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๕๘.

^{๗๓} ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ๒๕๒๕**, (กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๕), หน้า ๙๒๔.

๒. พิจารณาผลของการกระทำว่า การกระทำลงไปแล้ว ไม่ทำให้เดือดร้อนภายหลัง กลับมีใจว่าจริงแจ่มใส การกระทำนั้นดี ดังจะเห็นได้จากพระพุทธพจน์ที่ว่า “กรรมใดทำแล้ว ไม่ทำให้เดือดร้อนภายหลัง มีผู้ทำใจแช่มชื่นเบิกบานเสวยผลแห่งกรรมใด กรรมนั้นทำจัดเป็นกรรมดี”^{๗๔} กรรมดีจึงเป็นกรรมที่เกิดจากเจตนาที่ดี ทำแล้วผู้ทำรู้สึกดีไม่เดือดร้อนภายหลัง กรรมชั่วจึงเป็นกรรมที่เกิดเจตนาไม่ดี ทำแล้วเดือดร้อนภายหลัง เกิดความไม่สบายใจ ทุกข์ใจ

การเข้าใจเรื่องกรรม รู้ ผลของกรรม และ กรรมมีความสัมพันธ์กับสังสารวัฏ และปัจจุสมุปบาท และหลักอริยสัจ ๔ ในฐานะที่เป็นผล คือทำให้ต้องเสวยกรรมและเวียนว่ายตายเกิด จึงทำให้เกิดทุกข์ ในบทที่ ๓ ได้กล่าวถึงเครื่องมือที่ใช้ในการให้หลุดพ้นจากกรรมคือ อริยมรรคมีองค์ ๘

^{๗๔} พุ. ธ. (บาลี) ๒๕/๖๘/๒๘ ว่า...

ตถุจ กมฺมํ กตํ สาธุ ยํ กตฺวา นานุตปฺปติ
ยสฺส ปิตฺโต สุมโน วิปากํ ปฏฺิเสวติ .